

Васіль Быкаў

...Нам патрэбен аптымізм цераз край,
на мяне кажуць – песіміст, але дзе ж той аптымізм?
Хіба толькі ў велічных планах...

«Хочацца толькі праўды...»

Лісты Васіля Быкава да Еўдакіі Лось

Найвышэйшай і вызначальнай катэгорыяй у жыцці і творчасці Васіля Быкава была праўда. Годнасьць і сутнасьць існаваньня герояў яго твораў вымяраліся толькі ёй. Жорсткая праўда вайны і праўда часу, у які жыў пісьменьнік, пераканаўча ўвасобіліся ў яго літаратурнай і грамадскай дзейнасьці. Быць сумленным і праўдзівым ва ўсім: у кожнай вялікай і малой праяве жыцця, кожнай думкай і ўчынкам, у адносінах да сябе і да іншых, — гэта пазіцыя пісьменьніка стала для яго ўнутранай неабходнасьцю. Трэба было мець вялікую мужнасьць і волю, каб, нягледзячы на розныя ідэалагічныя ўстаноўкі, годна адстойваць свае прынцыпы на пакручастым шляху жыцця.

Пра свой час і пра сябе пісьменьнік шчыра раскажаў у апошняй прыжыццёвай кнізе – аўтабіяграфічным рамане «Доўгая дарога дадому». Расказаў з вярышняў мудрасьці, вопыту, які і часьліва спалучыў асабістае з філасофскім роздумам над лёсам Бацькаўшчыны і кожнага беларуса.

З гэтай публікацыі чытач атрымае магчымасьць пачуць праўдзівае і гарачае слова Васіля Быкава з далёкіх 50-х гадоў,

пачуць праз лісты, дасланыя ім таленавітай беларускай паэтэсе Еўдакіі Лось. Перапіска між імі доўжылася амаль 15 гадоў: з 1957 па 1973. Спачатку вельмі інтэнсіўная, зацікаўленая, а з сярэдзіны 1960-х лісты Быкава ішлі ўсё радзей, радкі станавіліся ўсё больш лаканічнымі, а нагодай да ліставання была толькі практычная неабходнасць.

Яны былі вельмі рознымі: паэтка-летуценніца, выхаваная камсамольска-партыйнай школай, якая сьвята верыла ў камуністычныя ідэалы і аддана працавала на карысць сваёй сацыялістычнай радзімы, і пісьменьнік, загартаваны ў польмі вайны, які глыбока і балюча адчуваў фальш існуючай таталітарна-дэспатычнай сістэмы, супрацьстаяў ёй і не аднойчы зьведаў яе выхаваўча-рэпрэсіўныя метады.

У 1950-ыя гады Васіль Быкаў і Еўдакія Лось толькі пачыналі свой шлях у літаратуру: малады пісьменьнік з Гародні і маладая сталічная паэтка: было аб чым разам хвалявацца, разважаць, захапляцца і з чым не пагаджацца. Тым больш, што яны аказаліся землякамі, абодва родам з Ушацкыні – дарагой, любай, роднай і м старонкі. А гэта шмат значыла для абодвух, яднала іх асаблівай крэўнасцю.

Еўдакія Лось упершыню напісала свайму земляку-франтавіку, калі шукала звесткі пра роднага брата Сяргея, які загінуў пад Харкавам у Вялікую Айчынную вайну і быў вельмі дарагім для яе чалавекам. Паэтка прысьвяціла яму шмат вершаў, дзе боль ад страты гучала як рэквіем на ўсіх загінулых салдатах і на ўсіх бязьвінных ахвярах вайны. З гэтага ліста і пачалася перапіска. Да працягу заклікала любоў да радзіннага кутка, «вернасць нацыянальнай культуры і яе здабыткам», павага і зацікаўленасць да творчасці сябра па пярэ. Як салдат, які даражыць франтавым братэрствам, Васіль Быкаў вышэйшай адзнакай чалавечых адносінаў лічыў сяброўства. У адным з лістоў да паэткі ён прызнаваўся, што адчувае да яе «ціхае, добрае і вельмі шчырае пачуццё – такога, бадай, ня можна быць ні да сястры, ні да жонкі, гэта нешта вельмі высокае, як можна да мадонны ў старых мастакоў і вельмі шчырае, як можна быць у адносінах да лепшага, адзінага сябра». І яшчэ ня раз пісаў пра гэтыя адносіны: «Можнае заўжды лічыць, што Васіль Быкаў — Ваш самы шчыры і адданы сябра, Ваш брат, калі не па крыві, дык па радзіме і пачуццю».

Аўтар лістоў паўстае перад намі лірычным героем споведзі, пранізлівай сваёй адкрытасцю і душэўнай безабароннасцю: «Хацелася б толькі кавалачак радасці запаветнай, кавалачак вясёлкі – але дзе яго знойдзеш?» ці «Не жалюся, не шукаю спачування – проста давяраюся ў тым, што баліць». Увесь час ён заняты на працы, на руціннай і ня дужа любімай працы ў газеце. Але кожную хвіліну ідзе напружаная праца душы і розуму, глыбіннае духоўнае жыццё, якое складаецца з суназірання, суперажывання, з адвечных думак аб сваім месцы ў гэтым сьвеце, якія абцяжарваюцца памяццю і вопытам мінулага крывавай вайны.

Як кожны патрабавальны да сябе мастак, ён перажывае хвіліны душэўных хваляванняў, няўпэўненасці ў сваіх сілах, правільнасці абранага шляху: «Толькі я ведаю сапраўдную цану маім здольнасцям, а здольнасці тыя вельмі мізэрныя – наўрад ці зраблю я што вартае». І гэты стан узмацняецца адносінамі рэдактараў да яго творчасці: «З усіх выданняў вярнулі мае творы: усё ня тая ідэінасць, то шмат хібаў, то песімістычна, то ня час да таго-сяго». Колькі такіх пакутаў даводзілася перажыць, каб праз няўдачы, памылкі, душэўны крызіс і «ўсеабдымны скепсіс» прыйсці да ўнутранай перакананасці, што трэба быць пісьменьнікам і сілай мастацкага слова дапамагаць чалавеку.

У гэтых лістах – шчырыя маналогі асобы, якую хвалюе кожнае імгненне быцця, кожная падзея сучаснасці. Ніводнае пытаньне Еўдакіі Лось не застаецца без увагі Быкава, які адказвае разважліва і сур'ёзна, з абвостраным жаданнем знайсці ісціну. Ён разважае пра лёс чалавецтва і месца пісьменьніка ў грамадстве, аналізуе дзве ідэалогіі – фашызм і сацыялізм, перажывае за стан беларускай мовы, культуры, дае транныя ацэнкі творам пісьменьнікаў, адзначае прыгажосць душы беларуса,

выказвае свае меркаванні наконт каханьня, сяброўства, адносінаў паміж людзьмі. Даволі рэзкія словы ён выказвае ў адрас крытыкаў, і не таму, што яму дастаецца ад іх, а таму, што глыбока адчувае іх беспрынытывасць і прыхільнасць да афіцыйных устаноў, здэкліва іранізуе з сацыялістычнага саборніцтва ў творчасці і прагі некаторых творцаў да кар’ерных вярышнях: «Здаецца субардынацыя становіцца адзіным крытэрыем ў літаратурнай крытыцы», «наша крытыка – самае ганебнае, што ёсць у літаратуры. Уберагчыся ад яе могуць толькі «бязгрэшныя», што стаяць на самым Парнасе».

Для Еўдакіі Лось сяброўства з Васілём Быкавым стала вялікай, нават сакральнай падзеяй у яе асабістым жыцці. Неаднойчы яна ўзгадала яго імя ў сваім дзёньніку: «...Васіль Ушацкі, Васіль Ушацкі... Дарагі чалавек, слаўны чалавек, каму прысьвечана шмат думак і вершаў... Васіль Ушацкі! Я ведаю, хто ты! Дзякуй, добры! 6 сакавіка 1963 г.»*. З юнацкіх гадоў Еўдакія Лось прывыкла быць першай, быць лідэрам, ставіць жыццёвыя і творчыя мэты і ісці да іх упарта і настойліва. Жыццё пэтакі было насычанае сустрэчамі, выступленьнямі, знаёмствамі, вандроўкамі, клопатамі пра маладых пачынаючых творцаў і пра родных ёй людзей – маці, сясьцёр, адзінага любімага сына. Трэба было шмат пасьпець, шмат зрабіць, каб заўсёды адчуваць сваю неабходнасць у гэтым свеце, на гэтай зямлі. Яе праўдзіваць і жыццьялюбства прыцягвалі людзей. «Калі яна радавалася, то сваю радасьць аб’яўляла ўсім, калі гарвала, то хацела, каб з ёй плакаў увесь свет. Яна не шкадала свайго цяпла і ласкі, але і сама хацела ўвагі. А часам, калі трэба было, магла і пастаяць за сваю працу, за сябе»**, – успамінае Сяргей Законьнікаў.

Жаночае сэрца на прыродзе сваёй надзеленае стваральнай сілай: яму наканавана дарыць радасьць, несць святло, суцяшаць, узрушваць, умець выслухаць і зразумець. Гэтым талентам у поўнай меры была надзелена Еўдакія Якаўлеўна. «Даўно ўжо я ня меў гэткай прагнасьці атрымліваць пісьмы, — прызнаваўся Васіль Быкаў, — а тут вось прымусілі Вы мяне, Дуся». І з нецярплівасьцю чакаў гэтых пісьмаў, і з задавальненьнем адказваў на іх: «Часам хочацца чужою радасьці – радасьці блізкага паважанага чалавека. Цяпло, якое сарвае яго, здаецца часам цяплейшым за сваё, у якім ужо можна і патрэбы няма».

Васіль Быкаў, хоць і лічыў сябе ня вельмі спрактыкаваным у паэзіі, ганарыўся творчасцю сваёй зямлячкі, вершы якой яго «моцна ўразілі сілай пачуцьця і арыгінальнасьцю інтанацыі»: «Прачытаў Вашу «Радасьць». Мне ўпершыню захацелася напісаць верш, каб ён быў такі вось, надобны – моцны, чаканны, страсны, праўдзівы і з тонкім чалавечым пачуцьцём». Пісьменьнік адзначаў, што рамантычная недагаворанасьць і таямнічасць, уласцівыя вершам Еўдакіі Лось, роднасныя паэзіі рускіх сімвалістаў.

Верш «Журавы», сумны і горкі, як пах асеньніх лістоў, прысьвяціла паэтка свайму сябру:

Гэй, не адлягайце
Ў вырай, журавы!
Хіба зьнелобелі
Нашы паплавы?
Доўгая дарога
Горкім летунам.
Паплавы гавораць:
“Памахайце нам!”

Хіба зьнелобела

* БДАМЛІМ. Ф.141. Воп.3. Адз. зах. 48. Л.14.

** БДАМЛІМ. Ф.141. Воп.3. Адз. зах. 257. Л. 9.

Тая сенажаць,
 Дзе цяпер лостэргі —
 Лужыны ляжаць?..
 Ды аб тым ня трэба
 Жорава прасіць:
 Не махне ён крыльлем —
 Каменем зьяціць...

Колькі ў гэтым вершы нявыказанага, няспраўджанага, колькі шчымымівай тугі і роспачы, якая заўсёды падсвядома прысутнічае ў адносінах паміж мужчынам і жанчынай, калі праўда жыцця і пачуццё адказнасці вымагаюць ставіцца вышэй за тонкія памкненні душы і рамантычныя надзеі.

Лісты Васіля Быкава доўгі час захоўваліся ў сям'і Еўдакіі Якаўлеўны. У 1995 годзе разам з творчай спадчынай паэткі яны былі перададзеныя ў Беларускі дзяржаўны архіў-музей літаратуры і мастацтва (ф.141, воп.3, адз. зах.116-122). Друкуюцца ўпершыню.

Тацяна КЕКЕЛЕВА,
 заг. аддзела выкарыстання БДАМЛМ.

Паважаная Еўдакія Я[каўлеўна]!

Вельмі рады быў даведацца, што Вы мая зямлячка! Рады, па-першае, таму, што наш глухі закутак пачынае патроху прыдбаць разумных людзей, а, па-другое, што такім чалавекам аказаліся менавіта Вы – паэтэса Еўдакія Лось. Гэта я пішу зусім шчыра і без усякіх прэтэнзіяў на камплімент, бо яшчэ зімой у «Польмі» чытаў Вашы вершы «Клічуць дарогі», «Мая малітва» і др.¹, і яны мяне моцна ўразілі сілай пачуцця і арыгінальнасцю інтанацыі. Хоць я і ня знаўца вершу, але гэтыя Вашы радкі, здаецца мне, ня маюць роўных сабе ў пэзіі апошніх пасыяваенных год. Пасыля, неяк аднойчы ў Менску я пытаўся ў Макаля² пра Вас, але ён толкам нічога не сказаў мне. І вось тут Ваша пісьмо, і я шчыра рады, што Вы з Ушаччыны, а не з якой там Старобіншчыны, ці Магілёўшчыны.

Але, на вялікі мой жаль, пра Вашага брата я нічога Вам паведаміць не магу. Да вайны я быў яшчэ не такі дарослы, каб ведаць многіх у раёне, а вясной 41 трапіў на Украіну і шмат год ня бачыў родных мясьцінаў. Толькі ў сьне сьніліся яны мне, і заўсёды поўныя нявыказанай самоты былі гэтыя пакутныя сны. У 47 я прыехаў у водпуск і не пазнаў роднага краю. Замест многіх вёсак тырчэлі разбураныя печы, зарасталі лебядой і крапівай пажарышчы, на лужках і ворных прасьцягах буяў алешнік, краявід зьменшыўся, прастор звузіўся; паньлыя знаёмыя людзі пастарэлі, а маладыя павырасталі. З сяброў маіх адны пагінулі, а другіх вайна паразганяла па сьвеце, і нават тыя, што засталіся, здаваліся ня тымі, якіх прывык ведаць я.

Пасыля я яшчэ шмат год жыў удалечыні ад Беларусі, зусім асаблівымі былі мае справы, але родны край усё не даваў мне спакою. Чым больш я бачыў розных людзей і характараў, тым усё больш мацнела ў мяне перакананьне ў вялікай вартасці душы беларуса. Можна на чьё думку здасца беларускі характар і мяккаваты, і не такі бойкі і спрытны розум, як у іншых, і ня дужа энергічная натура – мне ж здаецца, што мы можам толькі захапляцца гэтай ягонай душой. Мы ня можам ганарыцца (гэта ня ў нашай натуре), мы сыціла нясем у сабе свае якасьці – яны не блішчаць, не бразгаць, а іншым здаецца, што іх і няма ў нас. Але гэта ня так – што яны ёсьць і вартыя самай вялікай павагі – бяз слоў дакажа Вам кожны дзед з глухой вёскі, гэта ж даказала

¹ Часопіс «Польмя». 1957, № 1.

² Макаль Пятрусь (1932–1996) – паэт, драматург, перакладчык.

мінулая страшная вайна. Гэта я пішу так таму, што ў нямногіх радках Вашага пісьма пачулася мне нешта сугучнае маім думкам, Ваша прыхільнасць да родных месцаў падабаецца мне – вось я і выказаў што-колечы з глыбіні душы.

Паважаная мая зямлячка! У гэтае лета я зноў быў на Ушаччыне, быў у Вушачы (так кажуць у нас), у дашчэнтэ зруйнаваных Кублічах, дзе я вучыўся. Ня ведаю, ці знаёма Вам такое пачуццё, – але я зноў адчуваў увесь час там нейкае сумнае расчараваньне – гэтыя родныя, дарагія мясціны патыхалі нечым ужо чужым, незнаёмым, пагоршаным – нейкімі страціўшымі сваю ўзьнёслую сардэчную блізасць. Хто ведае, мо гэта толькі суб'ектыўнае, і прычына – ня ў іх, а ўва мне. Праўда, не звязаючы на ўсё, іх трэба паважаць і любіць – яны варты гэтага.

Цяпер я буду яшчэ з большай цікавасцю гартаць часопісы і шукаць Ваше імя. І вельмі жадаю і веру, што яшчэ будзе радасць за Вас – за маю Ушацкую зямлячку.

Бывайце здаровы

Са шчырай павагай

Васіль Быкаў.

15 кастрычніка 57 г.

24 кастрычніка 57 г.

Шаноўная мая зямлячка,

Еўдакія Якаўлеўна!

Вельмі Вам удзячны за такое багатае пісьмо! З вялікай цікавасцю я яго даследваў, а пасля ўзяўся даследваць старыя газеты і часопісы, і мне пашанцавала. У адным з сакавіцкіх нумароў «Чырвонкі» я ўбачыў Вашую падборку і Ваш партрэт і нават біяграфію. Спачатку я вельмі здзівіўся таму, як гэта раней не заўважыў таго нумара, а пасля зразумеў: гэта ж у канцы сакавіка я ляжаў у бальніцы два тыдні, і такім чынам гэтак добра зробленае «Чырвонкай» Ваша прадстаўленьне засталася мной незаўважанае. А далей выявілася, што ў той жа «Чырвонцы»³ мы друкаваліся з Вамі на адной нават старонцы (таксама, як ў і майскім нумары «Маладосці»⁴ – там, праўда, на розных старонках) і дзіўна: будучы гэтакімі рэдкімі – ушацкімі – землякамі заставаліся незнаёмымі. Ну, дзякуй Вашай чуласці і Вашай таварыскасці, а то магло б здарыцца, што я даведаўся б пра Нашае зямляцтва праз колькі год, мо' нават са школьнай хрэстаматыі. Між іншым, мой «Буйны выйгрыш», напісаны па заказе для абласной газеты і не прынёсшы мне літаратурнага гонару, прынёс двух сяброў. Адзін – гэта Вы, а другім азваўся мой колішні таварыш па вучобе, з якім я неспадзявана расстаўся ўлетку 41 г. Быў і яшчэ адзін чалавек, дарагі мне, з якім я таксама расстаўся ў 41 г. у Варонежы – гэта мой стрыечны брат. Гаротны лёс гэтага чалавека. Яго бацькі да гэтага часу так і ня маюць ніякіх вестак аб ім, бацька ўжо памёр, не дачакаўшыся, а маці ўсё чакае. Як гэта жаліва – ня мне Вам тлумачыць. І вось цяпер я хаджу з пэўнымі думкамі ў галаве, сьпее апавяданьне пра адзінокую старую маці, сын якой не вярнуўся з вайны. Яна чакае! Хай кажуць людзі, што ўжо няма яго, хай пішуць установы, што сын яе «ни в списках убитых, ни в списках без вести пропавших не числится», — бразьне вецер аканіцай, шасьне галінка ля сьцежкі – уздрыгне маці і скаланецца яе сэрца. І наогул (прызнаюся Вам), мяне вельмі вабіць душа чалавека, драматызм, значнасьць падзеяў, праяўленьне найтанчэйшых унутраных рухаў чалавечай натуры. Праўда, цяжка гэта даецца ў літаратуры, патрабуе шмат працы і не заўсёды бывае прызнана. Тая ж «Сьмерць чалавека», з якой мяне віншавалі нядаў-

³ У газеце «Чырвоная змена» ад 17 сакавіка 1957 году публікаваліся верш Е. Лось «Сакавік» і апавяданьне В. Быкава «Радасць».

⁴ У часопісе «Маладосць» (1957, № 5) апублікаваны верш Е. Лось «На ялцінскіх могілках» і апавяданьне В. Быкава «Патрулі».

на Сабаленка⁵ і Ткачоў⁶, як з «новай творчай удачай», напісаная мною ў 52 г., год праляжала ў «Польмі» і была вернутая не прачытанай У. Карпавым⁷. Яе ж у свой час забракаваў М. Лынькоў, да якога я меў глупства звярнуцца за крытыкай. Маю «Страту», якая вытрымала 3 выданні (у тым ліку адно ў маскоўскім часопісе) зусім забракаваў летась Піліп Пястрак. Адным словам, цяжка цяпер правінцыйнаму прэзаіку, які напіша нейкую «няўцяжную» штуковіну і мае «нахабнасьць» дамагацца заняць ёй паўстаронкі сталічнай газеты, ці добры кавалак у ілюстраваным часопісе, на якім (кавалку) мог бы змесціцца «актуальны» артыкул пра неіснуючае сацсаборніцтва на якім-небудзь прадпрыемстве. Я можа яшчэ і ня маю рацыі папракаць «Маладосць», можа я і памыляюся (даў бы бог!), але мне здаецца, што яны дарэмна «заціснулі» ў сваіх бяздонных сталах маё невялічкае апавяданьне «На возеры» (дзе, бадай, няма падзеяў, просты сюжэт і два тонкія рухі двух розных сэрцаў) і маю вялікую аповесьць «Апошні баец»⁸, дзе вельмі сур'ёзныя падзеі і нявыдуманая вобразы. Можа там і ня ўсё добра зроблена, але зроблена, далібог, шчыра і нават з захапленнем. Ня ведаю, як да гэтых твораў аднеслася б крытыка, але ручаюся, што ў чытача ня зліпнуцца вейкі.

Вось я і адказаў на Ваше пытаньне, над чым я працую і нават над чым працаваў. За год (з кастрычніка 56 па кастрычнік 57) я надрукаваў у Менску 12 апавяданьняў, праўда, ніводнае цалкам не задавальняе мяне і я ўсё думаю і збіраюся зрабіць беззаганны твор. За вясну і лета напісаў я свайго «Апошняга байца» і ўжо 3 м[еся]цы, як гэтая аповесьць ляжыць у «Маладосці» і тыя кавалеры яшчэ не сабраліся (як мне вядома з размоваў з Макалём) прачытаць яе. Дык вось цяпер я і чакаю вырашэньня лёсу гэтага байца з тым, каб спланаваць свае намеры на конт выданьня зборніка. Такім чынам, як бачыце, у нас супадаюць крыўды на гэты часопіс, хоць я па-сяброўску ня раю Вам крыўдзіцца на шарж. Я, праўда, яшчэ ня бачыў 10 нумару і не чытаў таго, што там напісана пра Вас, але мне здаецца, што аўтары той задумы не хацелі пакрыўдзіць Вас. Што ж датычыць некаторых дэталей, дык ці варта надаваць ім большае значэньне, чым гэта зрабілі аўтары. А яны, я ўпэўнены, хацелі толькі бляснуць астраслоўем – і ні больш. Я дык прывык ужо за сваё самастойнае жыцьцё да розных вывертаў лёсу і «козьней людзей» і ведаю трохі, як гэта робіцца. Маладосць мая сапраўды была цяжкая, пакутаў было багата, але хіба гэта нешта выключнае. Такі лёс нашага пакаленьня, — пакутамі ў наш час нікога ня здзівіш, хутчэй наадварот. У нас тут ёсьць адзін таварыш, ён сапраўды багаты на прыгоды з часоў вайны і любіць вельмі апавядаць аб гэтых прыгодах. Дык яго ня любяць за гэта, а калі хто з ветлівасьці і выслухае яго ўспамін аб тым, як яго абгарэлага немцы за вушы (каб не запэцкацца) выцягвалі з разьбітага танку, то пасья гэты слухач шчыра ўпэўнены, што ён аказаў паслугу расказчыку. Мо' гэта і парадаксальна, але затое зразумела: ужо вельмі шмат прыгод назбіралася ў нашым жыцьці, і таму выхваляцца «здарэньнямі» лічыцца нават нясыціпласцю. Я ж, на маю думку, чалавек далібог, сьціплы, шэры і непрыкметны, і, здаецца, з мінулага няма чаго і расказаць. Хіба толькі паведаміць тое, што мяне ў процівагу Вам, Еўдакія Якаўлеўна, ужо ня клічуць дарогі – ні бліжня, ні дальнія. У свой час яны панасілі мяне – і на самалёце, і параходзе, у цягніку і пешшу ад старажытнай Італіі на захадзе да дзікіх Курыльскіх астравоў на ўсходзе. Я цяпер хацеў бы проста дзе-небудзь у спакоі пабыць сам з сабой, каб без перашкод з боку саўладаць са сваімі думкамі.

Здаецца, давядзецца пайсьці па гэтай дарозе, на якую ўжо ўзышоў, праўда,

⁵ Сабаленка Раман (1907 – 1975) – прэзаік, паэт, публіцыст.

⁶ Ткачоў Мікола (1918 – 1979) – прэзаік.

⁷ Карпаў Уладзімір (1912 – 1977) – літаратуразнавец, крытык, прэзаік.

⁸ У «Маладосці» не друкавалася.

невядома як далёка завядзе яна, але ўжо «жрэбий брошен», «Рубикон пройдзен». Дарэчы, пераскочыць Рубікон дапамог мне нябожчык Шчарбатаў⁹, які, на мой погляд, быў адзін з нямногіх шчырых і добрых сэрцаў – ва ўсякім разе ў адносінах да мяне. Але добрым людзям не шанцуе ў жыцці – гэта здаўна вядома.

У хуткім часе я збіраюся наведацца ў Менск, абавязкова сустрэнуся з Вамі і тады, спадзяюся, пагаворым падрабязней пра агульныя і цікавыя нам справы. Я ўжо хацеў ехаць учора, але тут захварэў моў сыноч Васілёк, і я, пашкадаваўшы жонку, якой было б цяжка ўпраўляцца на працы (яна настаўніца) і дома з хворым, адклаў паездку. Ну, а ў друку сустрэцца нам пэўна здарыцца ў «Вожыку», бо, як паведаміў В. Зуб¹⁰, невялічкае маё апавяданьне яны «паставілі на чарту» да друку. На днях пашлю яшчэ адно з вайсковага жыцця ў «ЛіМ», там таксама чалавек і яго душа.

Вельмі жадаю Вам самых бліскучых поспехаў і такіх вершаў, якія былі ў Вас дагэтуль. Прызнацца, прачытаўшы ў «Чырвонцы» Вашу «Радасьць», мне ўпершыню ў жыцці захацелася напісаць верш, каб ён быў такі вось, падобны – моцны, чаканны, страсны, праўдзівы і... з тонкім чалавечым пачуццём.

Добрага Вам здароўя, вясёлага настрою і радасьці.

Пішыце.

З павагай Васіль Быкаў.

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна!

Атрымаў Ваша, як заўсёды, добрае, разумнае пісьмо, і, чытаючы яго, ужо адчуў, што неяк вырысоўваецца ў маім уяўленьні Ваш характар, манера паводзін, гутаркі. Трошкі нечаканым было паведамленьне аб адносінах з начальствам, але і гэта дапоўніла Ваш вобраз.

Я нядаўна атрымаў пісьмо ад Кулакоўскага¹¹, дзе ён мне раіць хутчэй здаваць апавяданьні ў выдавецтва, аб аповесці ж – ні слова. Дзіўна, што яны так упарта адмоўчаюцца там. У мяне нават зьяўляецца думка, што пасля такога зацятага маўчаньня мая аповесьць можа быць або вельмі добрай, або зусім няздатнай для друку. Але з апошнім я не магу пагадзіцца ніяк (вярней – ня хочацца). У гэтай сувязі разумею Вашы турботы наконт паэмы і Вашы роздумы, якія ў такіх выпадках ня маюць нічога агульнага з аб'ектыўнай ацэнкай твору. Але тут можна паспадзявацца на паэтычны інстынкт аўтара, як пісаў Бялінскі, ён, гэты інстынкт, не зважаючы ні на што, кіруе будаўніцтвам твору, і ён цьмяна і няпэўна намякае аўтару пра яго (твору) сапраўдную якасьць. Да гэтага яшчэ можна дадаць – гэта ўжо маё перакананьне, — што ніхто, апроч аўтара, ня можа бачыць (хутчэй – адчуваць) сапраўдны пот твору. Праўда, могуць быць выключэньні, але толькі аўтар ведае, якія ён сілы ўклаў у твор, што сказаў, што недаказаў, што хацеў сказаць. А іншы чытач, ці крытык санлявым пасля абеду позіркам прашмыгне па радках, ня знойдзе займальнасьці ці арыгінальнасьці ў сюжэце і форме, і ўжо гатова ацэнка.

Наконт Вашага пажаданьня, дарагая зямлячка, пераскочыць Пестрака і Лынькова заўважу, што першага нечага і пераскокваць, яго проста можна перашагнуць; з Лыньковым жа справа трохі больш складаная. Ён вопытны майстра, і ў яго ёсьць, як Вам вядома, моцныя рэчы. Некалі я вельмі паважаў яго. Дарэчы, першая кніжка, якую я прачытаў, яшчэ ня ходзячы ў школу, была яго «Гой». Дзіўна, ці не праўда, на якіх кніжках мы пачыналі пасьцігаць грамаце, але гэта так. Я і зараз паважаю яго апавяданьні ваенных год, «Векапомныя дні» трохі мне не падабаюцца сваёй бяз-

⁹ Шчарбатаў Георгій (1919 – 1957) – празаік, крытык.

¹⁰ Зуб Валянцін (1914 – 1980) – празаік, драматург, фельетаніст.

¹¹ Кулакоўскі Аляксей (1913 – 1986) – празаік.

ладнай кампазіцыяй. Дарэчы пра кампазіцыю. Наконт майго апавядання на тэму маці і сына – выкіньце з галавы ўсякія апасенні. Аповяданьне я напісаў¹², але яно, здаецца, ня з ліку ўдалых. Справа ў кампазіцыі. Атрымалася псіхалагічная штукавіна, якая вельмі аддае фрагментарнасьцю і нагадвае, як мне сказаў адзін мой першакрытык, нудны разьдзел з добрага раману. Яшчэ ў ім моцныя ноткі ібсенаўшчыны і дастаеўшчыны – што ўжо зусім дрэнна ў наш час. А яшчэ па нас абодвух, — болей, здаецца па мне, — ударыў Янка Брыль – у «Звяздзе». Яго апавяданьне «Маці» – зусім аднатэмнае майму. Зноў дарэчы – пра «Звязду». Ці ня бачылі Вы, днямі там надрукаваная нізка вершаў Пятруся нашага – Броўкі і там у двух вершах «Кут бацькоўскай зямлі, дарагая Вушаччына». Вельмі пахвальна, тым больш, што гэта, здаецца, першыя адгалоскі «бацькаўшчыны» ў паэзіі нашага земляка. Прызнацца, ад таго, што я знайшоў Вас і ад гэтых вась радкоў Броўкі мне неяк даражэй і значымей стаў наш куток.

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна! Пасьля апошняга Вашага пісьма зьявілася ў мяне і новае жаданьне, каб прыдбалі Вы сабе добрага жаніха. Гэта ўжо, ведаецца, братняе пачуцьцё, — калі, не зважаючы ні на якія якасьці сястры, хочацца ёй самага лепшага, самага знатнага спадарожніка ў жыцьці. Тым больш, калі сястра такая асабліва. Гэта не бяда, а шчасьце будзе – Вашыя заляцаньні да сачыніцельства, хоць, праўда, шчасьце сямейнае складаецца ня з гэтага. Праўдзіва разумеецца ў народзе, што любяць сэрцам, шчасьце – у душы чалавека, якога любіш, хоць любоў, як вядома, зьява сыляная, і далёка не заўсёды бывае справядлівай між людзьмі. Аднак несумненна, у любові мацней той, хто менш любіць, а той, хто больш любіць, заўжды на нявыгадных пазіцыях. Але тут ужо ніхто нічога не параіць, а калі і параіць, ніхто яго не паслухае – глядзіце самі. У гэтым сэнсе, здаецца, можна асыярожненька ўсё ж намякнуць, што, калі Яго выбераце Вы, а ня ён Вас, то справа ад таго будзе лепей, чым калі б ён выбраў Вас. Вы можа запярэчыце на гэты конт, але ня трэба: Ваша сястра ўмее выбіраць ня горш за нашага брата.

Здаецца, праз тыдзень пасья сёньняшняга дня я буду ў Менску. Зайду абавязкова да Вас, толькі Вы мяне не пазнаеце. Тая картачка, што надрукаваная ў «Малодосьці», зусім не мая – не здзіўляйцеся, але гэта так. Калі сустрэнемся, пераканася. Ня ведаю, ці пазнаю і я Вас, бо таксама зьведаў аблічча Вашае па газетнаму клішэ, а ёсьць такі анекдот: калі ў адным правінцыйным гарадку абываталям трэба было ў размове прыпам’ятаць нейкі год, дык гаварылі: а гэта тады, як нябожчык-каваль (першы і адзіны з мястэчка) пазнаў сябе на здымку ў газеце. Так і ў нас, здаецца.

Вы там яшчэ пішаце, у Вашым пісьме, што зайздросьціце мне, майму цяперашняму месцу жыхарства і мінулым бадзяньням па сьвету. Ведаецца, пэўна, я, як і Вы, ня шмат бачу, бо сяджу ў кабінеце, езджу рэдка, і вась жа, ведаецца, нават крыўдна, што былое, перажытае неяк нават пераўтварыць у літаратурны твор. Не падыходзіць усё – ды й годзе. Гады два я напісаў вялікае апавяданьне з далёкаўсходняга жыцьця – Кулакоўскі забракаваў. Пра вайну? — ужо, кажуць, надакучыла ўсім гэтая вайна, а пасьяваенных варыяцый у мяне дужа ня шмат. Праўда, у галаве ёсьць аповесьць на сучасную тэму, трэба неяк зрабіць. Але, ведаецца, пісаць так, як у нас прынята, ня хочацца, а напісаць па-свойму – з двух адно: ці не надрукуюць, ці потым раскрываюць. Ужо вельмі вялікі разрыў між тым, чаго патрабуе гэты мастацкі інстынкт і гэтым афіцыйным патрабаваньнем. Вось і выкручвайся – рабі, камбінуй, каб усіх задаволіць і нікога не пакрыўдзіць. Вось якая наша доля!

Дык добрага, бліскаучага Вам посьпеху на ўсіх дарогах. Кланяйцеся ад мяне Вашым Маням і Марусям¹³, калі прыехалі, з павагай Васіль.

30. X. 57 г.

¹² Аповяданьне В. Быкава «Незагойная рана».

22.XI—57

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна!

Толькі што прыйшоў на работу і атрымаў Ваше кароценькае, такое нядобрае пісьмо. Што Вы, Еўдакія Якаўлеўна, дарагая мая зямлячка, што гэта Вы ўдумалі? Як гэта Вы адважыліся напісаць такое? Ці можа ў Вас блякі настрой, ці ўжо такая жаночая крыўдлівасць? Ведаце Вы, што наша кароткая сустрэча ў Менску заклала ў маю душу нейкае ціхае, добрае і вельмі шчырае пачуццё да Вас, — такога, бадай, ня можа быць ні да сястры, ні да жонкі, гэта нешта вельмі высокае, як можа да мадонны ў старых мастакоў і вельмі шчырае, як можа быць толькі ў адносінах да лепшага, адзінага сябра. Чым Вы маглі не дагадзіць мне, пра якую бястактнасць Вы кажале, дарагая, шаноўная, Дуся? Няўжо Вам ня сорамна, хоць цяпер нават за такія радкі? Даруйце, што я пішу так, я толькі што прачытаў пісьмо і адчуваю сябе так, нібы мяне незаслужона пакрыўдзіў чалавек, якога я больш за ўсіх можа паважаю. А гэта, ведаеце, вельмі, вельмі балюча. Толькі, можа, крыўда каханьня можа параўнацца з гэтым пачуццём.

Я, бадай, трошкі затрымаўся з пісьмом, мая галава зараз поўная ад той маёй чортавай аповесці, — я пачынаю ўжо ненавідзець яе што дзень, то ўсё болей, але ж трэба, пэўна, нешта рабіць. Здаецца мне, што там ёсць нешта, што заслугоўвае ўвагі, а кожная гадзіна прамаруджаная не ідзе ў карысць, а ідзе ў шкоду. Аповесць паляжала 3 з паловай месяцы ў людзях, пэўна, яе прачытаў там не адзін Науменка, як я цяпер пераконваюся, бо некаторыя мае дэталі і думкі я чытаю зараз у іншых аўтараў. Барані бог, я нічога не хачу думаць ці падазраваць каго ў чым нядобрам, але ўсякае можа быць у наш ня вельмі чуйны да людской чэсьці час. Ну, але ўсё гэта глупства, трэба працаваць больш, толькі праца рук нашых дасць нам тое, што іншыя здабываюць можа і несумленнымі сродкамі.

Дарагая Дуся! Як Вы аднак можаце балюча калоцца, ужо, далібог, я ніколі не падумаў бы пра гэта. І ў той жа час Вы гэтка слаўная дзяўчына, хай Вас шануе Бог. Мне толькі няёмка, што мае апавяданні прымуслілі Вас хадзіць, *хлататаць* па тых рэдакцыях, — ведаю гэта ня дужа прыемная справа. Разам з Вашым атрымаў пісьмо і ад Васілевіч. Нешта яна там задужа хваліць тую «рану» ўпачатку, а пад канец робіць (ці, як кажуць газетчыкі, вытварае) крытыку. Я казаў яшчэ тады ў Менску, што апавяданьне гэтае напісалася сэрцам, — розуму, майстэрства туды ўкладзена ня шмат, таму яно і атрымалася такое – непучёвае. Другое ж, якое Вы аднеслі ў «Чырвонку», дык, пэўна, і зусім дрэнна, я вось толькі цяпер яго пачынаю разумець. Нездарма яго прэміравалі на абласным конкурсе.

Ну але ўсё гэта глупства – суета сует мірская. Я прачытаў у №11 «Малодосці» аповесць Асіпенкі¹⁴ «Няроўнай дарогай», і мне спадабалася. Я так не напішу. Хоць некаторыя і хваліць мае некаторыя апавяданні, але, мне здаецца, што толькі я ведаю сапраўдную цану маім здольнасцям. А здольнасці тыя вельмі мізэрныя – наўрад ці зраблю я што вартае. Вось у галаве стаіць яшчэ з Менску (магчыма запала раней) невялічкая аповесць на вайсковую тэму (я здаецца казаў Вам), калі мне можа пашанцуе, то я ўкладу туды шмат. Я хачу сказаць, што, калі будзе настрой, сапраўднае творчае гарэньне, як Вы кажале, то я зраблю яе на самым высокім узроўні, на які толькі здольны тыя мае здольнасці. Што з гэтага атрымаецца – пабачым. Тады ж і Вы, і я ўжо сапраўды ацнім мой талент. Можа быць, што абодва будзем расчараваны. Вы горка ўсміхнецца за ашуканае чаканьне і спадзяваньне, а мне тады трэба будзе перажыць трагедыю, пасівецць, запіць руска-горкую, ці ўтапіцца.

¹³ Родныя сёстры Е. Лось: Марыя Ярашэвіч і Марыя Клімовіч.

¹⁴ Асіпенка Алесь (1919 – 1994) – празаік.

Вось, як бачыце, невясёлыя мае думкі, а тут яшчэ столькі горкай іроніі ў Вашым кароценькім пісьме.

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна! Мы ўжо не палымяныя юнакі, ёсьць трохкі розуму ў галаве, ня будзем гэтак крыўдна і крыўдліва ставіцца адзін да аднаго. Я ўвесь час шмат думаю пра Вас, так мне хочацца шчасыцца Вам, і так балюча, што гэтак неда-рэчна ўладкаваны гэты сьвет, што няма справядлівасьці ні людскай, ні Божай. Але ў гэтым сэнсе я хацеў бы сказаць словамі Горкага, што шчасыце ў нас саміх, яго мы з сабою носім (калі маем, вядома), а калі яго няма ў нас саміх, дык ужо нідзе ня знойдзем. Відаць, сапраўды гэта суб'ектыўная катэгорыя, а ўсё тое, што блішчыць і да чаго горнецца чалавек, лічачы гэта сваім шчасыцем, ёсьць ашуканства. Наконт гэтага мне неяк помніцца ўсё коласаўская адна байка з цыклу «Казкі жыцьця». Калі можа памятаеце, там як зорка курган спарахніла. Цудоўная, глыбокага сэнсу казка.

Шаноўная мая зямлячка, дарагая Ушачанка! Адкіньце ўсе сумненьні, усе крыўды, спадзявайцеся на мяне. Ніколі я знарок не пакрыўджу Вас, заўжды гатовы на ўсякае рыцарства – у добрым значэньні яго – для Вас. Можаце заўжды лічыць, што Васіль Быкаў – Ваш самы шчыры і адданы сябра, Ваш брат, калі не па крыві, дык па радзіме і пачуцьцю. Калі можа я дзе чым і не спадабаўся Вам, дык даруйце: не ад благога намеру гэта, а можа ад нявыхаванасьці, ад недасканаласьці такту. Маё жыцьцё – усё амаль – прайшло сярод ня дужа тонкіх натур, грубасьць там была ня дужа вялікай заганай, а шчырасьць і душэўная непасрэднасьць – заўсёды адзнакай слабасьці. Вядома, я не падзяляю гэтыя норавы, але можа як падсьвядома і сам хварэю на іх.

Жадаю Вам усяго самага найлепшага, самага сьветлага і радаснага.

Ваш Васіль.

Хачу яшчэ прасіць Вас – не турбуйцеся Вы самі і не турбуйце людзей наконт маіх тых апавяданьняў. Яны, бадай, ня варгыя таго. Лепш пішыце.

Будзьце шчаслівы.

В.Б.

Кланяйцеся Вашым калегам ад даўняга захожага, якога яны зьнянацку ледзь не спаілі гарэлкай.

3 сьнежня 57 г.

Дарагая мая зямлячка

Еўдакія Якаўлеўна!

Вот ізноў затрымаўся я з сваім пісьмом. Ужо даўно дакараю сябе, што не пішу, лянуюся, але перасіліць нейкае душэўнае зьняменьне ўсё не магу. Трохі прыхварэў апошнім часам, а болей – змаркатнеў ад надакучнае працы над той праклятай аповесьцю і нічога няміла мне. Ня ведаю нават, ці толькі гэта, а можа яшчэ што, але што – невядома. На працы ўсё ладна, дома таксама, а ў душы сядзіць нейкі чарвяк і точыць, точыць, грызе і атручвае ўсё горыччу нявер'я. У галаве шмат планаў, ёсьць неблагія задумы, трэба б рэалізаваць што-колечы, а рукі не ўзьнімаюцца...

Аповесьць у асноўным дабіў. Яшчэ засталіся розныя дробязі, якія трэба падагнаць канчаткова, а з большага праца зробленая. Сюжэт спрошчаны, рамантыка ўбаўлена да мінімуму, скараціў аб'ём на 1/4. Ня ведаю, што скажуць цяпер.

Нядаўна былі тут, у нас, хлопцы з «Чырвонкі». І Калесьнік¹⁵ прывёз мне мой «Зазімак» і вельмі дакараў мяне за такі слабы твор. Хто яго ведае? Вядома, твор слабы, але чаму тады некаторыя літаратары захапляліся і нават прэмію далі. Ну але для мяне цяпер стала што-колечы ясна, болей такіх ружавата-«благочинных» апавяданьняў я пісаць не буду. Чорт з імі, з рэдактарамі, хай робяць, што хочуць, а пісаць буду па-свойму. Але зноў жа... Вось перарабляю аповесьць: ня хочацца ж пад лаўку кідаць паўгадавую працу. Вось бачыце, якая супярэчнасьць.

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна! Вялікае Вам дзякуй за Вашыя вершы, я іх ужо ўсе вывучыў на памяць, але выкарыстаць іх у маёй задуме нельга. Трэба нешта больш простае, мабыць, горшае. Вашыя ж цудоўныя, поўныя гэткай страсыці і душэўнага зачараваньня радкі варты лепшага прымянення. Я тут паказваў іх хлопцам (не называючы аўтара, вядома), усе хвалілі, а адзін нават віншаваў мяне, думаючы, што гэта я напісаў так. Асабліва цудоўныя – гэта пра бясцэннае каханьне і кароценькі рукапісны куплецік. Вы – вялікі мастак, хай дапаможа Вам Бог.

Вось ізноў зіма, у Гродна памякчэў мароз, ціха падаюць пухнатыя сьняжынкi. Позна ўначы я іду дадому, так хораща вакол, ціха на вуліцах і сумна. Ня ведаю, што здарылася са мною, можа я старэць пачаў, а можа захварэў дужа, але на душы вельмі нявесела. Гэта я Вам першай кажу пра тое, — ня жалюся, не шукаю спачуваньня – проста давяраюся ў тым, што баліць. Ужо даўно не пісаў і бацькам, пакутую ад няёмкасьці за доўгае маўчаньне, а напісаць не знаходжу сілы.

У студзені хачу зноў наведатца ў Менск: з нейкага часу чамусьці мне стала душна і цесна ў Гродні, — ня ведаю чаму, але гэта так.

Дзякуй Вам, дарагая Дуся, за Вашыя пажаданьні ў «ваяньні». З гэтым ужо скончана, відаць, назаўсёды. Засталася ў мяне толькі цяга да выяўленчага мастацтва, некаторыя меркаваньні (можа нават багатыя меркаваньні – некалі хацеў напісаць аповесьць – былі ўражаньні, думкі, назіраньні), а рукі ўжо ня хочуць браць кісьць ці гліну.

Еўдакія Якаўлеўна, напішыце, як Вашыя справы. Мне вельмі хочацца, каб у Вас быў добры настрой і радасьць на сэрцы – бо, зьведаўшы сваю паныласць, нікому не пажадаю яе. Даруйце за такое пустое пісьмо, можа як другім часам напішу болей і што лепшае, не адны толькі скаргі.

Бывайце здаровы, з павагай і

братняй прыхільнасьцю

Ваш – Васіль.

Дуся, пішыце лепш на пошту, да патрабаваньня – так лепей.

10.12.57 г.

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна!

Рады паведаміць Вам, што я ўжо вылечыўся ад той скрухі, пра якую столькі паскардзіўся Вам у мінулым пісьме. Ня ведаю, як гэта сталася, але неяк неўзаметку пасьвятлела ў настрой і без асаблівай радасьці палягчэла ў душы. Трыклятую аповесьць сваю я ўжо здаў на пошту, хай цяпер пакутуе ці радуецца Науменка, чытаючы тья мудрагельствы, а я часам думаю, ці ня лепш было б, каб яна згубілася дзе на пошце. Між тым атрымаў ліст ад майго перакладчыка з вайскавай газеты (ось бачыце – ужо ёсьць персанальныя перакладчыкі, мо яшчэ будуць дасьледчыкі!), ён кажа: плшой на ўсе Науменкавы заўвагі – я праз месяц-другі перакладу і адсылаю ў Маскву, Ваенвыдат. Ось будзе фокус, калі аповесьць, крыў божа, выйдзе на беларускай мове ў «Маладосьці» і на рускай у Маскве. Мне тады трэба будзе зьмяніць у адным выданьні назву і аб'явіцца аўтарам двух кніжак, дзівосна падобных адна на другую. Сапраўды, яны толькі падобны, бо я ўсё ж грунтоўна перапрацаваў другі варыянт. Але ў мяне цяпер больш шансаў на посьпех: не спадабаецца адно, дык спадабаецца другое – бо розныя ж.

Зараз засеў за новае апавяданьне пра нешчаслівае каханьне, пакуты, скруху, сардэчны боль і г.д. Адным словам, сумная рэч і сумная назва «Непагодзь». Як бачыце, калі-небудзь будзе падстава назваць мяне «ныцікам», «песімістам» і яшчэ якім-небудзь бранным крытычным тэрмінам.

¹⁵ Калесьнік Іван (1932 – 1979) – паэт, публіцыст, перакладчык.

Нядаўна ў нас гасьцяваў Янка Брыль. Меў гонар і я прысутнічаць з ім на адной прыватнай кватэры (у Карпюка) і размаўляць пра сёе-тое. Грунтоўна паспрачаліся і наконт чаго думаеце? Наконт абстрактнага мастацтва. Абодва, здаецца, засталіся пры сваіх перакананьнях, затое Карпюк¹⁶ нешта ўразумеў такое, чаго раней ніяк ня мог уразумець. Бач, то ж карысьць спрэчкі. Брыль аднак вельмі-вельмі цудоўны чалавек, падабаецца ён мне асабіста, праўда, болей, чым яго творы. Чытаў маё адно апавяданьне, пахваліў, а гэта што-небудзь азначае, бо манеры нашы розныя і падабацца адно другому ня могуць. Спадабалася мне і тое, што не зважаючы на свой стан госьця, паганіў апавяданьне Карпюка за яго ж сталом. Гэта ўжо пра-мата, адкрытасьць, на якую ня кожны здатны.

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна! Гераічна *сокрушайте* свае паэтычныя радкі, вадзіце жалезнай рукою лоск і бляск і хутчэй здавайце зборнік. Ужо я, так і быць, напишу ў сваёй газеце добрую рэцэнзію і пастараюся авалодаць сакрэтам ліры благозвучной, каб зразумець вялікі сэнс Вашай паэзіі. Не, не падумайце што – у Вас сапраўды ў вершах нейкая рамантычная недагаворанасьць, нешта невыразнае, таямнічае. Гэта добра. Мне здаецца, што сімвалісты вельмі блізка стаяць ля Вас (ці Вы ля іх). А ці ня ведаеце Вы, здаецца, Рыгорка Барадулін таксама наш Ушацкі? Неяк я ў старым часопісе «Работніца і сялян[ка]» убачыў яго верш і – пра Ушачу. Вось дык справы!

Вы пытаеце мяне пра мае ранейшыя захапленні выяўленчым мастацтвам. Што мне сказаць Вам, Дуся? Адшоў ужо я ад гэтага, дый часу няма. Часу так няма, так дорага кожная хвіліна, што я толькі зараз зразумеў, як можа быць бяспэчны чалавечы час. Так многа хочацца зрабіць, так марудна ўсё робіцца і так хутка мільгаюць гадзі! Як верставыя слупы ля чыгункі. А тут яшчэ служба, розныя гаспадарчыя дробязі, якія адбіраюць гадзіны і гадзіны. Я і так ужо закаржэў у працы – месяцы з 3 ня бачыў ніводнага кінафільма, з год ня быў у тэатры, ды і, прызнацца, чытаю вельмі мала. З гэтым апошнім памірыцца ўжо нельга – гэта самагубства. А нічога ня зробіш!

Еўдакія Якаўлеўна, дзякую Вам за хуткае пярэ. Толькі я аж напалохаўся, атрымаўшы такі пакет з афіцыйнай выдавецкай шэльдай на версе. Я нядаўна недзе ў Вашым выдавецтве надрукаваў нарыс пра гродзенскіх тэкстыльшчыкаў і не зусім упэўнены, што не паблытаў чаго там у іх тэхнічных тонкасьцях. Таму вось і напалохаўся. Адночы я ўжо атрымаў такую паперу – рэкламацью, хай на іх ліха. Лепш пісаць апавяданьні, тут ужо ці добра, ці дрэнна – ніхто ляць ня будзе. А за нарыс яшчэ палаюць добра, асабліва калі прозьвішча пераблытана, ці яшчэ што.

Ну, але гэта я жартую. Ужо калі атрымаеш ганарар, нічога ня страшна. Вось да аплаты – другая справа: могуць не заплаціць за блытаніну.

Дарагая Дуся, пішыце мне, пішыце, друкуйце, не бядуйце вельмі, калі што трымціць нядобра ў сэрцы – час усё вылучыць, усё наладзіцца і забудзецца.

Шчыра Ваш – Васіль.

Шаноўная зямлячка

Еўдакія Якаўлеўна!

Вось і зноў (ці як пішуць паэты – зноўку) мы сустрэліся з Вамі, дарагая мая зямлячка Еўдакія Якаўлеўна. Сёньня я атрымаў «Маладосць» і ў ёй – добрая падборка Вашых вершаў, і партрэт, і біяграфія, — на гэты раз ужо Вы, здаецца, не пакрыўдуеце на гэты часопіс. І фатаграфія добра атрымалася, нават падобная на Вас, і вершы добрыя. Асабліва апошнія чатыры, а з іх – асабліва «Мая біяграфія». Цяпер ужо для мяне ясны Ваш почырк і Вашае накіраваньне, і, калі ўжо праводзіць паралелі, дык у Вас, дарагая, ідзе тая струнка-нітачка, якая зачалася на мяжы двух стагоддзяў, пранізала рускіх сімвалістаў (Брусава, часткова Блока і блізкіх да іх),

¹⁶ Карпюк Аляксей (1920 – 1992) – празаік.

з беларусаў – Багдановіча М. А ў нашыя дні яна, вядома, зьнікла. Вы, Дуся, падхапілі і прадаўжаеце яе – чэсьць Вам і хвала за тое. Я не паэт, але мне некалі вельмі падабаўся і Багдановіч, і Брусаў, і цяпер, пэўна, да іх я далучу і Лось. У час добры, як кажуць, вялікай сьволкі для добрага сейбіта! (Дарэчы, якое цуда-сілу напісаў Я. Колас – памятаеце нядаўна ў «ЛіМе» «Няўзнакі, неўзаметкі...»)

Вось, Еўдакія Якаўлеўна, зараз канчаткова ўмацавалася мая ўпэўненасьць, што трэба больш глядзець на лепшыя здабыткі рускіх калег, вучыцца ў іх бачыць і разумець чалавека. Безумоўна, нацыянальная традыцыя – вялікая справа, яна варта таго, каб не грэбаваць ёю, але ж жыцьцё ідзе наперад, і тое, што адпавядала нацыянальнаму зместу ўчора, тая форма ўжо старая сёньня. «Новая зямля» – энцыклапедыя беларускага сялянскага побыту, але побыту, які ўжо ў шмат чым адышоў у мінулае. Новы час патрабуе новых песень. Думаю, што гэтым я не адкрываю чаго новага, але ў гэтай сувязі мне не зразумелы дамаганьні некаторых аднавіць у беларускай літаратуры мову нашых далёкіх прародзічаў і патрабаваць, каб сёньняшні інтэлігент, які кандыдат навук гаварыў мовай Кіршы Данілы¹⁷, ці Леапольда Гушкі¹⁸. Разам з нацыянальным інтэлектам удасканальваецца і мова, шліфуецца, багаецца, робіцца больш складанай і зьмястоўнай. Так было і ў рускіх. Хіба мова Трэзьякоўскага, Кантэміра такая, як мова Фадзеева ці Ляонава? Таму я ў гэтым пункце ня згодзен са Скрыганам¹⁹, Якімовічам²⁰ і некаторымі іншымі, што каб навучыцца роднай мове раюць ехаць у глухія закуткі Палесься, ці рыюцца ў фальклорным пыле. Не зразумейце мяне так, што я супроць арыгінальнай белар[ускай] мовы. Не. Я за яе і рукамі, і нагамі, але не бяда, калі сёньняшняя белар[уская] мова будзе адметнай ад мовы Чорнага, якая дарэчы ў шматлікіх выпадках не паддаецца сучаснаму граматычнаму разуменьню і аналізу (асабліва яго сінтаксіс). Дык ці варта пасья гэтага выдаваць яе за эталон?

Вельмі спадабалася мне нядаўняе выступленьне ў «ЛіМе» Барыса Сачанкі на гэтую тэму. Зроблена яно вельмі сьціпла, без разваг асаблівых і бывадаў, але вельмі добра сьведчыць аб становішчы спраў на гэты конт. Я Вам павінен сказаць, Еўдакія Якаўлеўна, што становішча з роднай мовай зараз у Беларусі выклікае ў мяне вялікі непакой, і дарэмна тыя, хто павінен стаяць на яе варце, недаацэньваюць гэтага. Адукаваньня беларусы адмахнуліся ад роднай мовы таму, што ўсе яны жывуць у гарадах і карыстаюцца рускай, як больш распаўсюджанай у горадзе і дасканалай, а тыя, хто імкнецца да культуры і адукацыі, таксама сьпяшаюцца забыцца на родную мову і засвоіць рускую. А родная застаецца толькі ў простых людзей, паўпісьменных сялян, і то яны, як мой бацька, лічаць, што размаўляць добра і па-свойму, а калі чытаць газеты, дык ужо трэба рускую, быццам так лепш зразумела.

Ну, але гэта так, *досужце домьслы*. Сёньня выхадны, я вась прыйшоў у рэдакцыю і пішу Вам. Пасья буду хадзіць на пошту і назіраць, як мільгацяць у чужых руках чужыя канверты. Даўно ўжо я не меў гэткай прагнасьці атрымліваць пісьмы, а тут вась прымусілі Вы мяне, Дуся. Вядома, калі ёсьць што ў душы, то з кім яго тут падзеліш? З жонкай²¹ я ня гутару амаль на гэтыя тэмы, беларускай літар[атуры] яна ня ведае і не цікавіцца ёю (вось таксама тып новага беларуса), а болей тут няма нікога. Карпюк хоць і калега, але ў мяне з ім няма сардэчнай блізасьці, ён нейкі замкнёны, можа лічыць сябе вышэйшым, таленавіцейшым за мяне, можа яшчэ што, але трымаецца здаля. Ды з ім – хоць бы ён быў і прасьцейшы – ня шмат пра што пагаворыш, усё ж чалавек ён (між намі) недалёкі, і пры ўсіх яго здольнасьнях прыкмячаць і ўдумвацца, не хапае яму глыбіні і шырыні думкі. У яго мала свайго,

¹⁷ Кірша Данілаў (XVIII ст.) – верагодны ўкладальнік першага зборніка рускіх былін, гістарычных і лірычных песень.

¹⁸ Герой рамана К. Чорнага «Бацькаўшчына».

¹⁹ Скрыган Ян (1905 – 1992) – празаік, паэт.

²⁰ Якімовіч Алесь (1904 – 1979) – празаік, паэт.

арыгінальнага, шмат што пачуае ад іншых, разумнейшых, шмат што атрыманае з афіцыйных лекцый і ўзятае з надзённых «пастаўленых задач». Ёсьць тут яшчэ адзін вельмі, вельмі адукаваны, разумны чалавек, мы часта гутарым з ім (разам працуем), ён валодае энцыклапедычнымі ведамі і падрабязна можа тлумачыць пра Эўрыпіда і дзеянне паўправаднікоў, але беларускай культуры ён таксама ня ведае. Таму, як бачыце, нас з Вамі звязвае апроч зямляцтва яшчэ вернасьць нацыянальнай культуры, яе здабыткам.

Я вельмі сардэчнай прывязанасьці да душы беларуса, хацелася б зрабіць нешта на гэтую тэму, неяк ўвасобіць яе, гэтую вялікую, сьветлую, цяплявую, пакутную душу ў мастацкі вобраз. Вядома, абстрактныя гэта, ёсьць усякае і ў беларуса – і добрае, і благое, — але мне здаецца, што ў параўнаньні з іншымі – больш добрага, а ўсё (ці многае) благое – нават ня нашае, не нацыянальнае, а прынесенае, прысланае, ці запазычанае *извне*.

Дарагая зямлячка! Штосьці такое Вы казалі наконт новага году, і вясельля, і замужства? Вядома, самага найлепшага шчасьця жадаю я Вам, але трошкі маркотна мне ад таго, нават сам ня ведаю чаго. Ну, але калі гэта сур’ёзна, калі ён варты чалавек, ня трэба баяцца, тым больш што (гэта ўжо з уласнага вопыту) каханьне сапраўднае, вялікае, палымянае, шчырае бывае толькі ў 18 год. І як ні дзіўна, магчыма ў жыцьці і тое, што называюць – *стерпяцца, слюбятся*. Гэта таксама з вопыту. Ведаеце, Дуся, нават лепш, калі няма гэтай нязьмернай страсьці, якая паліць усё і да добрага не прыводзіць. Не. З першага агністага каханьня, як мне здаецца, ніхто шчасьлівы не бывае. А калі гэта роўная, ціхая, глыбокая прывязанасьць, без асаблівых прэтэнзій, дык яна якраз і можа прывесці да шчасьця, — устойлівага, працяглага, роўнага. У гэтым вось я зусім перакананы, гэта ўжо бяспрэчна.

Ну, што мне сказаць пра сябе. Скончыў апавяданьне²² наконт «тцетности мечтаний» і «обманутой любви». Гэта новая для мяне тэма, ня ведаю, як удалася рэч. Апавяданьні Н. Давыдавай²³ мне таксама падабаюцца вельмі, праўда, я ня думаю, што гэта ж сказала б і наша крытыка. У іх ёсьць нешта ад сучаснай заходняй літаратуры, вось гэтая недаказанасьць, нейкая таемнасьць, загадкаваць і стрыманасьць аўтарскіх фармуліровак. Усё гэта добра. Наогул у «Аганьку» нехта вельмі таленавіты вядзе адзел прозы. Гэта я ўжо даўно заўважыў. Там часта трапляюць добрыя рэчы – дарэчы, усе яны аднаго ўхілу, пра які я сказаў вышэй.

Ну, вось, думаю цяпер, у студзені ўзяцца за новую аповесьць, пра якую ўжо пісаў Вам (калі зноў не захаплюся якім апавяданьнем, а тэм для іх сьпее многа). Апавяданьне, што скончыў, мяркую паслаць у «Беларусь», хоць там, Кажуць, бязьлітасны да маладых, сам жа малады Сіўцоў²⁴.

Работы ў рэдакцыі шмат і зусім мала часу. Так патрэбен час, і дзе яго ўзяць толькі? На тым кланяюся і жадаю, дарагая Дуся, усяго самага сьветлага і радаснага – і зіхатлівых вачэй, і *громовержного* радка, і посьпехаў у працы-службе.

З паклонам і павагай

Васіль.

22/XII—57 г.

[Пачатак 1958 г.]

Добры дзень, Еўдакія Якаўлеўна!

Як бачыце, я варты таго, каб мяне добра палаяць. Дні бягуць, а я ўсё не наважуся напісаць Вам, а толькі слухаю ў ленасьці, як ные ў душы, і чакаю нейкай радасьці.

²¹ Надзея Андрэеўна – першая жонка Васіля Быкава.

²² Апавяданьне В. Быкава «Страчанья мары».

²³ Давыдава Наталля (сапр. Давыдава Мая Максімаўна; н. 1925) – рускі празаік.

²⁴ Сіўцоў Іван (1922 – 1959) – празаік, крытык.

А ў душы сапраўды нядобра, даводзіцца перажываць крызіс, пераглядаць намеры і рэвізаваць заслугі. Я ўжо нават думаю, можа і няварта лезьці ў гэтае балота, што называецца літаратурай. Цяпер я ўжо што-колечы ўбачыў і зразумеў, чаго не разумеў раней. Аднак трэба зазначыць, што ўсё ж і няўдачы карысны, для мяне, у прыватнасці. Наколькі я памятаю, дык заўсёды ў маім жыцці няўдачы служылі добрым урокам – імі я натхняўся куды больш, чым посьпехамі. Таму можа гэта і добра, што Грамовіч мне даў такі рэзкі адпор.

Пэўна ведаю толькі, што малады літаратар, каб быць прызнаным, павінен пісаць куды лепш, чым пішуць тыя, хто ўжо даўно перажыў сваё прызнаньне. Нядаўна я прачытаў што-колечы з «Векапомных дзён» (П ч.) – слаба! Таксама і земляка нашага Броўкі раман слабаваты – аднак хваляць! А нашае хаяць. Чытач, вядома, разумее, адчувае, але ён маўклівы, гэты чытач, а ўрэшце і ён можа падумаць, што густ у яго благі, і, прачытаўшы рэцэнзію, пераменіць думку.

Сёння вытрываў немалы клопат. Езьдзіў у раён па справах нарыса для «Работніцы і сялянкі». Хай ён згарыць! Ужо з аднае толькі павагі да Алены раблю гэта. З ранку чакаў аўтобуса, не дачакаўся, паехаў на спадарожнай, заселі ў гурбу, ледзьве выкараскаліся, і вярнуліся назад у горад – брудныя, мокрыя, галодныя, злосныя. Заўтра трэба спрабаваць спачатку, дабірацца да гэтай Сьвіслачы. Людзі бурчаць: машын нарабілі, а дарог няма, па балотах езьдзім – яно і падобна на праўду.

А тую заклітую аповесьць паслаў у «Чырвонку». Ну, але гэта дарма. Паслаў і пакаяўся: нічога з ёй там не атрымаецца. Задужа вялікая яна для газеты, ды й тэма старасьвецкая. Адна надзея цяпер на Ваенвыдат.

У задуме – апавяданьне кан'юктурнае, думаю, што яно знойдзе рэдактара, які «клоне». Праўда, асалоды з таго ня дужа, славы яно мне не павялічыць – ну і чорт з ім, хоць у кішэні прыбавіцца. Бачыце, Еўдакія Якаўлеўна, якія ў мяне «высокародныя» намеры. Дый самаўпэўненасьці колькі – яшчэ не напісаў, а ўжо пра «мзду» размаўляю.

Ад аповесьцей буду ўтрымліваць сябе. Можа яшчэ што з маленькіх рэчаў давядзецца зрабіць – гэтых лірычных абразкоў, якія б не выклікалі благога пачуцьця ў скнараў-рэдактараў і іх намесьнікаў.

Дарагая Дуса! Што і як у Вас? Дзе паэма? І колькі яшчэ хоціць трываньня трымаць яе ў сваёй шафе? Я ў такіх справах вельмі нецярыплівы, за што і лаўлю зрэдку пстрычкі ў нос. Пішыце вершы, а то нешта падоўгу не чуваць Вас нідзе. І майце на ўвазе, што знойдуцца і ў Вас зайздросьнікі, якія скажуць, ці можа падумаюць: «А ці не рана яна ўзялася за паэмы? Хай піша вершы: яшчэ маладая для паэмы».

На тым і заканчваю гэтае панылае пісьмо. Казаў М.Твен, сумаваць трэба сам на сам, а радасьць дзяліць з бліжнім. Пэўна так. Толькі вось дзяліць няма чаго.

З пашанай і добрымі пажаданьнямі настрою, здароўя і посьпехаў панылы няўдачнік В.Быкаў.

4/1—58 г.

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна!

Я трошкі затрымаўся з пісьмом да Вас, у чым шчыра вінося. Якраз пад Новы год прыехаў да мяне брат з вёскі. Не пасьпелі як сьлед аглядзецца, як зьяўляецца жончын брат з Магілёўшчыны. Ну і вось радасьць радасьцю, а з пэўнай уезджанай каляіны ўжо выбіты, думкі пайшлі іншым кірункам. А тут чакаюць справы. 5-га абяцаў даслаць перакладчыку дадатковыя разьдзелы маёй гаротнай аповесьці, а цяпер вось прыдзецца адкласыці. А тут яшчэ на працы ўзяла адпачынак мая калега і таму мне даводзіцца працаваць за дваіх. Так і марнеюць намеры, губляюцца з памяці вобразы і жыццёвыя назіраньні. Кажуць, што пісьменьніку шкодна рана адрывацца ад вытворчай працы, але і з працай – я ўпэўнены ў гэтым – нічога сур'эзнага ня створыш. У гэтым сэнсе правы быў Шолахаў, калі на пісьменьніцкім зьездзе казаў

пра працаўладкаваньне мастакоў слова. Праўда, розная бывае праца. Але ў большасці выпадкаў яна патрабуе апроч 8 гадзін часу яшчэ і думак, і клопату нават і не ў рабочы час. Тут ужо махні рукой на ўсякую пабочную творчасць.

Хутка, пэўна, вырашыцца пытаньне аб маёй далейшай пасадзе. Некаторыя нашы кіраўнікі хочучь перавесці мяне працаваць у аддзел сельскай гаспадаркі (таго дамагаецца заг[адчык] аддзелу), а некаторыя начальнікі (мой цяперашні) пярэчаць. Ня ведаю, хто пераможа. Як тут, так і там, ёсьць свае плюсы і мінусы, таму хай яны робяць, што хочучь.

Перад новым годам паслаў у «Беларусь» новае апавяданьне «Непагодзь» на тэму пра ілюзіі каханьня, дождж, пакуты, сумненьні і расчараваньні... З «Маладосці» зноў вытрабавалі мой здымак, і так як у мяне не знайшлося здатнага, давялося тэрмінова здымацца – выйшла нейкая худая злосная фізіяномія, яўна незадаволеная няпрошанай публікацыяй. У маленькай кніжачцы «Вожька» надрукавана маё старое апавяданьне і нават сёння ў «ЛіМе» знайшоў хвалебныя радкі на яго конт.

Перад Новым годам давялося мне ўдзельнічаць (упершыню) у адной сустрэчы пісьменьнікаў з чытачамі. Ведаецца, уражаньне вельмі ніякаватае. Мо каму і падабаецца (Карпюку, напрыклад), мне ж ніяк. Дагэтуль я не ірваўся да такіх мерапрыемстваў і надалей буду ўхіляцца ад іх.

Вось толькі што заходзіў Васілёк (Міхась)²⁵. Чалавек вельмі ўзрушаны і пакрыўджаны. Кажэ, званіў Брылю, той раіць напісаць Броўку. Абяцалі кватэру, ужо ўсё было ўладжана, новы будынак рыхтаваўся да эксплуатацыі і вось навіна – Міхася Васілька, як чалавека сьціплага і непрыкметнага, ня члена ніякіх 'комаў і бюро, а простага беспартыйнага, «нейкага там беларускага паэта», са сьпісаў выкінулі. І гэта пасля ня першага ўжо хадайніцтва Саюза пісьменьнікаў! А чалавек ледзь не з 10 душамаі сям'і жыве ў трухлявай кватэры, якая складаецца з кухні і пакоя. Затое розныя абласныя і гарадскія чыноўнікі прыдбалі новыя кватэры з усімі выгодамі. Вось такія ў нас справы.

Чакалі з новага года пераводу абласных газет на 1 мову, але дарма. Па-ранейшаму будзем пакутваць з перакладамі, наборам, друкам і выдаваць рускую 20-тысячным тыражом, а беларускую – 2-х з палавінай тысячным. І гэта ў Беларускай дзяржаве, якая мае сваё Міністэрства замежных спраў. Я яшчэ вельмі злосны на наш кнігагандаль. Колькі пішучь пра яго дрэнную працу, а ім хоць бы што. Па-ранейшаму ў магазінах – завалы неўладкаванай літаратуры, прадаўцы яе ня ведаюць, пакупнікі ня бачаць, так і ляжыць не варухнутая ад рэвізіі да рэвізіі. А калі спытаеш што, то ніколі ня знойдзеш. Кароткі адказ – няма. А хто яе знойдзе там пад паліцамі і прылаўкамі. А што робіцца на базах і складах! Горы кніг, якім няма ходу. Я ўжо 2 месяцы чакаю кніжку, што надрукавана ў Менску, а яе ўсё няма ў магазінах. Яна паводле рээстраў ляжыць на базе, але хто яе знойдзе там. І вось у гэтых грудях паперы самая занябная беларуская кніга. Яна звычайна займае месца ў кутках, пад паліцамі, і толькі дзеля прыліку, як кажуць, дзе-небудзь між Сурковым і Горкім прымасьціцца які Купала ці Чорны.

Праўда, у гэтым віна ня толькі кнігагандлю...

Як Вашы справы, паважаная Дуся, як Ваша Муза, што сыпявае яна – радасць ці сум? Якія там навіны ў літаратурных кулуарах?

Бывайце здаровы і вясёлы.

З павагай Ваш – Васіль ушацкі.

Р. С. Дзякуй Вам за тэлеграмку. Атрымаў якраз у час.

²⁵ Васілёк Міхась (сапр. Касцэвіч М.В. ; 1905 – 1960) – паэт.

[12.2.1958]

Дорогая Евдокия Яковлевна!

Ну, вот я опять провинился перед Вами. Правда, на этот раз были весьма уважительные причины. В первых числах февраля ездил в Свислочь (всё по делам «Раб[отніцы] і сялян[кі]»). Простыл очень в дороге и на завтра не встал с постели. Неделю пролежал с гриппом и ангиной, в воскресенье вышел из дому и получил Ваше столь многозначительное письмо.

Скажу откровенно, Дуся, оно меня смутило и озадачило. Появилось чувство, похожее на то, которое бывает у человека, незаслуженно выслушивающего комплименты в свой адрес. Дорогая девушка, пойми меня правильно – мне выпала большая честь, но понимаешь... поздно вато. Я уже давно не один и за это время научился обуздывать свои чувства, пресекать души сьвященные порывы, поэтому неважно, что у меня в сердце, а тебе советую: не надо. Так будет лучше обоим, ибо в этом деле надо быть партнерами с паритетными правами и возможностями. В противном случае это сьвященное чувство станет обычной земною враждой. Я не упрекаю тебя, не злось, я только прошу: не надо, я не достойный того человек, и ты заблуждаешься.

Я уже сообщал тебе, что в настоящее время переживаю кризис в некотором роде, стою на распутье, взираюсь во множество дорог впереди и не вижу ни одной подходящей, чтобы идти по ней. В литературе создано много фальши, много мочал огромных и малых размеров, браться и мне за рогожную верёвку нет силы. А на лучшее или не хватает способностей, или возможности не те, что нужно бы. Говорят, учитесь у жизни народа – это хороший совет. Но в наше время видеть и знать жизнь народа очень недостаточно, чтобы создать произведение искусства. Надо уметь ещё трансформировать определённым образом жизненный материал. И это чуть ли не главное в творчестве. Наверняка, что умея трансформировать, можно писать и не зная жизни (тому – гора примеров), а вот зная её и не умея как требуется преображать на бумаге – ничего не напишешь.

Так что мои дела невесёлые. Давно уже не переживал я такой душевной депрессии, такого творческого спада. В Минске в 4 издательствах лежат мои произведения, никто ничего не пишет и не печатают тоже. Я тоже молчу, как-то безразлично становится всё это: и успех, и неудача.

Из Ушаччины получаю изредка письма: старики мои уж очень плохи, болеют. А жизнь улучшается – по крайней мере хлеб больше не выводится.

Дорогая Дусенька, милая моя землячка! Ты такая умная, ты поймёшь меня. Я человек, кажется, честный и не очень решительный и – что главное – переживший уже ту единственную весну, что выпадает каждому. К тому же не верьте тем, что говорят обо мне, как о писателе, хорошие слова. Они заблуждаются. Я лучше знаю, что я в этом деле есть. Есть рядовой середнячок, и бесталанный, и не шибко умный, и не образованный как надо бы. Зачем в таком случае морочить людям головы. Желаю тебе счастья всяческого.

С большим уважением к тебе Василь. Пиши!

1 сакавіка 1958 г.

Шаноўная, вялікадушная і мяккасардэчная

Еўдакія Якаўлеўна!

І праўда, я па дурноце сваёй ледзь не пакрыўдзіўся на Вас. Ну, ды гэта лухта ўсё. Можна якое непаразумьне – я не так зразумеў Вас, Вы – мяне. (А наогул з гэтага, пэўна, пачынаюцца ўсе канфлікты – трагічныя, драматычныя і проста дурныя).

Разумею Вас і спачуваю з поваду пакут па паэме. Ох, цяжка гэта! Я вось таксама: паўгода пісаў – пакутваў, але і соладка спадзяваўся, а паўгода – нуджуся і чакаю. Здаецца, «Чырвонка» будзе друкаваць. Няхамкін²⁶ прыслаў для «максімальнага» скарачэньня, бо для газеты замнога. Я скараціў каля 30 старонак. Гэта многа. Выкінуў усе сакавітыя мясьціны, усе вострыя павароты, засталіся адны прапісныя

ісьціны і дзяжурныя сітуацыі. Цяпер чакаю, што яшчэ можа здарыцца, што ляжа чарговай перашкодай. «Незагойная рана» мая ляжыць у «ЛіМе» бяз руху, з «Беларусі» Сіўдоў прыслаў маё апавяданьне з заявай, што яно яму спадабалася ўвогуле, але тут жа зрабіў заўвагі для пераробкі, якія нічога не пакідаюць ад маёй задумы. Паклаў я яго – хай ляжыць. Нядаўна паслаў у «Звязду» казённы твор на актуальную тэму. Сам зараз нічога не раблю, — піў бы гарэлку, ды, халера, грошай мала. Вось такія справы.

Ага, яшчэ забыўся – Карпюк даведаўся ў Менску, што мой зборнік апавяданьняў запланавалі на 1960 год. Во як! Я сказаў, хай яны яго ў такім выпадку здадуць на макулатуру, каб не абцяжарваць розныя планы. У 60-м годзе я, мабыць, ужо адцураюся ад тых твораў, якія пісаў 5-6 год назад, а яны будуць выдаваць. Сьмешна. І крыўдна, вядома. Тут мне хлопцы кажуць: кінь ты гэтыя дубовыя апавяданьні, пераходзь лепей на нарысы, на іх хоць можна капейку зарабіць. Можа і праўда?

Шаноўная Дуся! На самой справе – кіньце Вы сьляпіць вочы ў тым выдавецтве і, калі ёсьць магчымасьць, перабірайцеся ў «ЛіМ». Там усё ж лягчэй, а гэта лепш, чым цяжэй, — як сказаў бы Кузьма Пруткоў. А яшчэ я думаю, што гэта там ў Вас за жаніх, пазбаўлены здольнасьцей дэмакратычнага цэнтралізму, да якога часу ён будзе трываць? Праўда, я ня ведаю яго і таму магу памыліцца, ну але мне здаецца, што старая добрая практыка трубадураў – прыкланяцца і перамагачь – і сёньня ў сіле. А яшчэ гальштук у мяне не сьціляжы, а з беларускім арнамантам, яго ў мяне пазычаюць маладыя пісьменьнікі, калі ідуць на сустрэчы з чытачамі, а я застаюся ў рэдакцыі, а пахмуры я таму, што гэтыя двухногія з «Маладосці» ўсё ж сьвіньні. — Пішы, Дуся!

Не крыўдуй – я хоць і сьмешны, але добры – крыўдзіць ня буду і крыўдзіцца таксама. В.Б.

8 сакавіка 58 г.

Паважаная Еўдакія Якаўлеўна!

Хоць са спазьненьнем віншую Вас з жаночым сьвятам – раз, з цудоўным вершам у «Звяздзе»²⁷ – два. Не гаруйце, не бядуіце з паэмай, калі ёсьць такая ўпэўненасьць, што рэч нядрэнная і зроблена сумленна, дык гэта і ёсьць, бадай, самая справядлівая яе ацэнка. А людзі, што ж – у кожнага свой густ і свая заклёпка. Вялогіну здалося так, а дайце яшчэ каму, — паспрабуйце – здасца наадварот. Мне здаецца, трэба шукаць іменна вась такога чалавека, рэдактара там, ці каго і, натрапіўшы на яго, рухаць твор. Я ўжо некалі пісаў Вам, як мае творы і бракаваліся, і хваліліся – у адзін і той час. А што ў людзі выбіцца цяжка, то гэта так, гэтая ісьціна старая, як сьвет. Я, праўда, дзіву даюся, як шмат Вы ператрывалі з тым Вашым зборнікам. Што гэта за падаткі? Калі так робяць з усімі, дык гэта жажліва. Гэта ж не выданьне, а нейкае сьледства.

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна! Шчыра кажучы, я не зусім разумею ўзаемаадносіны з жаніхом Вашым. Вядома, гэта не мая справа, але так нельга, Дуся! Я б на яго месцы некапакараў бы Вас за гэткую пагарду, няўвагу і г.д. А што датычыцца мае «адзінай вясны», дык ня думайце, што я такі ўжо прывязаны на вяровачку бычок, ці такая ўжо добрая мая жонка. Але я проста трохі не зразумеў Вас і можа нават пашкадаваў. Бо мая жонка часам кажа, што я – самы праціўны чалавек у сьвеце. Вось бачыце, з кім Вы вядзеце сяброўства.

А як Ваш даклад у Саюзе? Ці шмат было апладысьментаў?

На днях хачу напісаць Татуру²⁸, папрасіць, калі нельга бліжэй перасунуць

²⁶ Няхамкін Уладзімір (літ. псеўданім Мехаў; н. 1928) – празаік, крытык.

²⁷ Верш Е. Лось «Маці». Газета «Звязда» ад 8 сакавіка 1958 года.

зборнік, дык хоць можа выдаць пару-тройку апавяданняў у маленькай бібліятэчцы нарыса і апавядання. Інакш жа, кажуць, і ў Саюз ня прымуць, а да 60 году пакуль дачакаешся, дык, бадай усе ўбачаць яшчэ, што пісьменьнік Быкаў кепскі і ўжо тады ня прымуць і ў Асавіяхім нават.

Вось такія мае справы. Зрэдку сустракаемся з Карпюком. Чалавек ён ня дужа зважлівы і сардэчны, але трохі гутарым пра сёе-тое. Яго зборнік²⁹ хутка выходзіць – марынаваўся і цягаўся аж 4 гады. Вось як нам выбіцца ў людзі.

Наконт вучобы, паверце, ня маю аніякай ахвоты. Мінулі ўжо тыя гады, тады не было як, а хацелася вельмі, а цяпер адчуваю, што вучыцца няма чаму. Калі што цікавіць, дык магу і сам даць рады, вывучыць, а розную лухту непатрэбную, слава богу, вучыў усё сьвядомае жыццё. Хіба для кар’еры, але кар’ера мяне таксама не цікавіць, — калі б хацеў, зрабіў бы ўжо. Я вось думаю, ці ня варта перасяліцца куды бліжэй да людзей – на вёску, ці ў горадзе падацца ў якую вытворчасць. Газета ўжо засушвае мазгі і сэрца. А наогул я чалавек сціплы, многага мне ня трэба (нават грошы – жонцы куды болей патрабуецца), хацелася б толькі нейкі кавалачак радасці запаветнай, кавалачак вяселькі – але дзе яго знойдзеш?

Пішыце, Дуся, і не бярыце ні пад якія сумненні гэтую патрэбнасць. Я хоць і не вельмі скоры на адказы, затое вунь як падабаю атрымліваць Вашыя лісты.

5 красавіка [1958 г.]

Паважаная Еўдакія Якаўлеўна!

Благі я, відаць, чалавек, і што ўжо паробіш? Тыдні з два хаджу з думкай-намерам напісаць Вам, ды ўсё нейкая лянота, душэўная скруха ўтрымліваюць мяне ў стане *созерцательной бездеятельности*. Няма ахвоты ні да чаго – ні чытаць, ні пісаць, толькі думаецца нешта няпэўна цягучае, маркотнае, нейкі ўсеабдымны скепіс адолеў душу. Здаецца і прычын няма, і дамогся таго, што хацеў, а замест задаволенасці – абьякавасць і сум. Можа ўсё гэта дурасць адна, лянівая дрымота размяклай душы, а можа што больш сур’ёзнае – унутранае, ці ўплыўшае зьне? Карацей кажучы, згрызоты пачуцця, зусім ня варгтыя дарослага мужчыны, і калі б паведаміць каму аб тым, то, пэўна, засмяялі б мяне. Вы ж, я думаю, зразумеете.

Цяпер у «Чырвонцы» чытаю сваю аповесць³⁰ і адчуваю вялікую няёмкасць перад таварышамі, менскімі пісьменьнікамі, трохі – перад чытачамі. Неяк яна інакш выглядала ў маім уяўленьні, на старонках майго рукапісу, а тут з газетных палос здаецца чужой, шэрай і нецікавай. Праўда, добра скарацілі яе, павыкідалі ўсю філасофію, псіхалогію і нават лірыку, пакінулі адну толькі сюжэтную дынамічную баразну, але ўсё роўна і яна нейкая ўшчэрбная, бедная, слабая. Недзе ў сярэдзіне былі ў мяне два разьдзелы з жанчынай, — казаў Науменка, што гэта самыя лепшыя мясціны аповесці, — але Маркевіч³¹ запырэчыў супраць гэтых лірычна-інтымных матываў – давялося зьняць. Цяпер адзін толькі патрыятызм, гераізм, пакуты і імкненьне на ўсход.

За гэты час шмат высьпела і асыпалася марным цвіетам розных задум у галаве, шмат што пачынаў, але ці патрабавальнасць вырасла непамерна з магчымасцямі, ці ўменьня не хапіла – пакідаў усё. Нашу адну толькі ідэю, як-небудзь пазбудуся скрухі – мо’ начну новую аповесць.

А наш Карпюк – сапраўдны малайчына. Я ўсё больш пранікаюся павагай да яго як да чалавека і пісьменьніка. Нядаўна ён напісаў сатырычную аповесць з калгаснага жыцця. Гэта рэч вельмі сьмелая, таленавітая і сапраўды наватарская.

²⁸ Татур Мікола (1919 – 2001) – перакладчык, паэт, крытык.

²⁹ А. Карпюк «Дзьве сасны». Аповесці і апавяданні. Мн., 1958.

³⁰ Аповесць В. Быкава «Апошні баец».

Карпюк ідзе сваім шляхам, ён найменш нясе ў сабе ўплыву часу і асабліва – літаратуршчыны. Цікава тое, што гэтую яго аповесьць ніхто не надрукуе зараз, і ён ведае тое, але вось напісаў, не шкадаваў часу і сіл.

Дарагая Дуся, мая добрая ўшачанка! Я думаю, Вы ня вельмі будзеце крыўдаваць на мяне, можа я не такі ў самай справе, як сьпяраша здалосся Вам. Вядома, я горшы, у мяне шмат хібаў, хацеў бы быць лепшым, але ня ўсё *во власти человека*. Я шмат у чым разумею Вас, спачуваю, хацеў бы Вам самага найлепшага ва ўсіх справах і гатовы дапамагчы ў чым магу. Я разумею, як цяжка Вам, калі паэма Ваша яшчэ не пайшла, не прызнана. Але гэта зусім ня значыць, што ўжо Вас напаткала няўдача. Цяпер ісьціна знаходзіцца ў такім стане, што адно і тое ж аднымі можа быць прызнана чорным, а другімі – белым. Галоўны ж крытэрыі ацэнкі – афіцыйная ўстаноўка ўлад па гэтаму пытанню. Вы ж, здаецца, чалавек актыўны і прывыклі хлеб і да хлеба здабываць уласнымі рукамі, дык і дзейнічайце і ў гэтай справе. Галоўнае – прысутнасьць духа і няўрымсьлівае жаданьне дабіцца чагосьці. Я дык ужо ня ведаю, што мне трэба, дый ня маю так патрэбнай у наш час настойлівасьці, настэрнасьці да людзей. Болей за ўсё паважаю незалежнасьць, свабоду ў рамках разумнага і патрэбнага, вядома. Але якраз таго і няма...

У мяне трошкі дома нядобра – хварэе сыноч, усё плача ўначы і кліча мяне...

Нядаўна чыгаў новыя апавяданьні Брыля, Науменкі і Асіпенкі. Брыль стаў пісаць горш, Науменка паўтараецца, а Асіпенка – малайчына. Ён вельмі, вельмі добры пісьменьнік. Некалькі яго рэчаў сапраўды ўсхвалявалі мяне. У яго больш чым у каго адчуваецца ціхая, трошкі самотная нотка спачуваньня да чалавека, пільны добры погляд на чалавечае і няма намаганьняў да майстэрства. Гэта – чэхаўскае.

Штосьці Вашых твораў не відаць у газетах і часопісах?

Дарагая Дусенька! Вельмі хацеў бы пачуць ад Вас што-небудзь радаснае, што прасьвятляе Ваш настрой – ці ў літаратурным, ці ў асабістым жыцьці. Часам, ведаеце, хочацца чужой радасьці – радасьці блізкага паважанага чалавека. Цяпло, якое сагравае яго, здаецца часам цяплейшым за сваё, у якім ужо можа і патрэбы няма.

Са шчырай павагай маўклівы няўломак

Ваш – Васіль Быкаў.

Пішыце, Дуся, не крыўдуйце. Хоць з затрымкай, ці без яе – як хочаце, але лепш без.

8 жніўня 58 г.

Паважаная Еўдакія Якаўлеўна!

Дарма вы там нешта пішаце пра крыўды ці пра права. Добра зрабілі, што прыслалі мне гэтыя вашы радкі. Мне неяк даволі няёмка было гэты час, нібы я вас пакрыўдзіў чым, ці правінаваціўся чым.

Што я магу параіць наконт вашай паездкі³² ў Маскву? Глядзіце самі, самі вызначце, што вам трэба. Масква – вялікі, славуты горад, там шмат спакус, але ж вы беларуская паэтэса, а я вельмі добра ведаю, што значыць адарвацца ад роднай зямлі. Зноў жа нацыянальнае асяроддзе, хоць такое, як яно можа быць у Менску.

Ня ведаю як хто, а я на вашым месцы нікуды б не паехаў. Навукі вам хапае, розум у вас ёсьць, і ўсяго, што, можа, вам нештае яшчэ, вы пры жаданьні дасягнеце ўласнымі сродкамі. Ніхто яшчэ нікога не навучыў пісаць – усе вучыліся гэтаму рамяству самі.

Парадвалі вы мяне выхадам вашага зборніка³³, буду чакаць яго ў Гродна.

А я ў канцы ліпеня быў на Ушаччыне, хадзіў яе шляхамі-дарогамі, вудзіў рыбу ў азёрах. Жыцьцё нават у нашым глухім закутку ідзе ўгору – гэта мяне вельмі, вельмі

³¹ Маркевіч Іван (1936 – 1981) – паэт.

радуе. А астатняе ўсё тое ж. Праўда, прырода мізэрнее, лясныя масівы павысеклі, хмызьняк буе.

Настрой у мяне не вельмі каб аптымістычны, пішу мала, чытаю таксама, пераглядаю сваё крэдо, але цвёрдага пакуль няма, відаць, і ня будзе. Так нейкая душэўная непагадзь. У мінулым годзе жылося веселей – можа пастарэў за год?..

Бадай ва ўсіх мінскіх выданнях (ня лічачы газет) ляжаць мае творы – не друкуюць.

Задумы багатыя, але адносіны да прадукта творчасці сталі стражэйшыя, таму неахвотна бярэшся за пяро.

А як паэма ваша, Дуся?

Чытаў неяк у «Звяздзе» ваш верш – трэба сказаць здорава! Гэта пра радзіму і продкаў. Лепш не напіша ніхто. Ганаруся вамі, Еўдакія Якаўлеўна, і жадаю ўсяго самага жаданага. Пішыце. З павагай найшчырай – Васіль.

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна!

Вялікі Вам дзякуй за памяць і ўвагу і за Вашу кніжачку, прысланую мне. Яна якраз чакала мяне на рабоце, саслужбоўцы былі поўны нецярпеньня і цікавасці, таму давялося мне распячатаць пры ўсіх і ўсім паказаць. Там жа было выказана некалькі сціплых намёкаў, прачытана некалькі вершаў і зроблена заключэнне, што ў Быкава нішто сабе зямлячка.

Затым кніжку прачытаў я і аж здзівіўся, як мала дагэтуль ведаў з Вашае творчасці. Усё ж столькі напісана, і нядрэнна, і з пачуццём і думкамі – як шмат можа змясціцца у сабе таленавіты чалавек! Я зайздросчу Вашаму таленту і вельмі-вельмі жадаю, каб і далей квітнеў ён і красаваўся на роднай зямлі.

Вы ўсё ж пісалі мне, што вырашылі паехаць. Ну, што ж я магу сказаць на гэта? Калі ёсць такая патрэба, а галоўнае – жаданне, то адгаворваць тут грэх. Але, нейк шкада мне чамусьці, што Вы так далёка знікаеце, а там іншыя ўмовы, іншае асяроддзе – другое жыццё. Каб усё гэта не адбілася на Вашым паэтычным лёсе, бо паэту патрэбны свежыя пачуцці, і іх трэба шанаваць, — каб не прытупіліся, не прывялі, не агрубелі ад жыццёвай непагадзі. Здаецца так.

У мяне зноў нейкі застой і духоўная дэпрэсія. Не пішу нічога, думаю, шукаю, аналізую, корпаюся ва ўласнай душы. Усё цягне, вабіць да вайсковай тэмы, яна нейкая, здаецца мне, самая вартая з усяго зьведанага мною ў жыцці – зноў жа вельмі ўжо многа напісана аб тым, і крытыка, і выдаўцы аж моршчаць насы, бяручы ў рукі вайсковы твор. Ім давай сучаснасць, а дзе яе возьмеш? Хіба пісаць бесхрыбетныя раманы-жованкі, уся вартасць якіх у тым, што іх ідэі найлепшым чынам ілюструюць афіцыйныя ўстаноўкі?

У гэтым годзе я напісаў 4 апавяданні: з іх надрукавана толькі адно і то горшае. Яшчэ ня ўсё рэалізавана з мінулага года. У 12-м ці ў 1-м нумары маскоўскай «Юности» абяцалі надрукаваць што-колечы з старога ў перакладзе.

Паважаная Дуся! Пішыце, як Вашыя поспехі, настрой і думы? Хоць я ня дужа спраўны ў сэнсе адказу на лісты, але чытаць Вашыя заўжды для мяне вялікая радасць.

Са шчырай павагай В.Быкаў.

26.8.58

³² У 1959 – 1961 гг. Е. Лось вучылася ў Маскве на Вышэйшых літаратурных курсах пры СП СССР.

³³ Першы зборнік вершаў Е. Лось «Сакавік». Мн., 1958.

29 верасня 58 г.

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна!

Затрымаўся з гэтым пісьмом, бо хацелася выканаць Вашую просьбу паслаць сёе-тое з часопісаў. Ну, а часопісы, як вядома, выходзяць у канцы месяца, а тады, калі іх чакаеш, дык і зусім позьняцца. Толькі ўчора атрымалі «Польмя», «Беларусь» – крыху раней. Тое ж было і з Вашым «Сакавіком». Яго доўга не завозілі ў Гродна, а калі завезьлі, дык ці можа я спазьніўся, ці мала экзэмпляраў яго паступіла, ці мо' сапраўды добры попыт на Вашыя творы, але ў адным толькі магазіне «Саюздруку» я знайшоў 2 экзэмпляры – яны былі апошнімі. Прадаўшчыца сказала, што астатнія разабралі – невядома толькі, колькі іх было ў яе. Так што ў гэтым сэнсе можна павіншаваць Вас.

Што можна паведаміць пра сябе? Усё ў мяне вельмі звычайнае, зьмен ніякіх. Працую і ўсё. Пішу патроху. Апавяданьні мае ў Менску, здаецца, зрушыліся. Надрукавала адзін «Беларусь», здаецца ў кастрычніку надрукуе «Польмя», пасья «Маладосць»³⁴. Абяцалі таксама надрукаваць у «Юности» у Маскве ў сьнежні ці студзені. Зараз тут у Гродне выпускаем чарговы альманах, празь месяццаў пару можа выйдзе. Там 2 маіх апавяданьні³⁵.

Сачу за выданьнямі, хачу падпільнаваць рэцэнзію на Ваш зборнік, але апрача «Гомельскай праўды» яшчэ не было нідзе. «ЛіМ» скрозь друкуе розныя юбілейныя матэрыялы – то да Тыдня беларускай літаратуры ў Літве, то да Тыдня балгарскай музыкі ў Беларусі, так што яму не да беларускай літаратуры. Ну, а іншыя газеты заняты кукурузай – даюць цэлыя развароты кожны тыдзень.

Такія ў нас справы.

Надвор'е ў Беларусі неблагое, дажджоў мала, але ўжо сьцюдзёна. Восень.

Пішыце, Еўдакія Якаўлеўна.

З прывітаньнем В.Быкаў.

P. S. А «Сакавік» я яшчэ дашлю, як здабуду толькі.

Запозьнена, але Віншую!

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна.

Толькі што атрымаў Ваша віншаваньне з цытатай і малюнкам, якія, як кажуць, не лішны сокрытаго сьмысла. Так што дзякую і прашу прабачэньня з запозьненым адказам на Ваше пісьмо. Даўно воль падабраў для Вас кастрычніцкія часопісы за выключэньнем «Маладосці», які хоць і выйшаў, але ў розьніцы нідзе няма, а я з нейкіх часоў перастаў яго выпісваць. Дашлю яго Вам другім разам. Кніжкі Вашай таксама нідзе няма – таму можаце і ганарыцца, і бедаваць, бо прыслаць мне пакуль не ўдаецца.

Жыцьцё тут у нас, як у кансервовай банцы. Стаім на вахце ў гонар усякіх знамянальнасьцей, шырым слаборніцтва, будземся. У Гродне выдаем чарговы альманах, які прысьвячаецца і выйдзе пад 40-годдзе рэспублікі. Там 2 маіх апавяданьні, аповесьць Карпюка, шмат вершаў і нарысаў. У Менску нядаўна стала вядома, што «Урад Беларусі ўстанавіў 2 штогадовыя прэміі імя Я.Купалы і Я.Коласа, аб парадку прысуджэньня якіх будзе аб'яўлена пазьней». Нядаўна адбылася нарада кіраўнікоў літаб'яднаньняў абласьцей пры СП. У рэспубліканскім друку зьявілася новае крытычнае імя – Юлія Канэ³⁶ – якая ўжо даволі падрабязна і з веданьнем справы прааналізавала і маю творчасць (у «Чырвонцы» і ў «Маладосці» № 10).

У астатнім справы складаюцца так: пішу мала і неахвотна, у Саюз бяз кніжкі не

³⁴ У 1958 г. ў «Беларусі» (№ 9) надрукаванае апавяданьне В. Быкава «Непагадзь», у «Польмі» (№ 10) – «Дваццать», у «Маладосці» (№ 12) – «Загад».

³⁵ У альманаху «Неман» (1958, № 2) выйшлі апавяданьні В. Быкава «Трое», «Страчаныя мары».

прымаюць (кажуць, і так ужо напрымаліся), нашу-выношваю некалькі ідэй, здабываю кватэру – вылайваю (не будую, не рублю, не перасыпаю, а вылайваю-выходжваю – новы бытавы тэрмін), здаецца, заўтра будуць улазіны – во як!

Нядаўна меў размову па тэлефону з І.Грамовічам. Там у іх паварушылі крыху апарат (у сувязі з А.Кулакоўскім), ён запрашаў мяне ў Менск на працу. Але я падзякаваў – завельмі вялікі гонар.

Вельмі хочацца болей чытаць, асабліва новае ў часопісах і замежную прозу, ды не хапае часу. Праца ды розныя дробязныя клопаты не даюць суцішыцца, сыйсьціся самому с сабой.

Ну, а як Вы? Як вучоба? Як жыццё ў сталіцы міру і прагрэсу? Чым жыве літаратурная моладзь, чаго шукае, чаго прагне? Ці мо' горнецца да славы Кочатава³⁷? Ці скончыў хваляваць Пастэрнак?

Пішыце, хоць як-небудзь – многа ці мала, часта ці рэдка, але пішыце. Ваш – В.Б.
5 лістапада 58 г.

Паважаная Еўдакія Якаўлеўна!

На днях атрымаў Ваш ліст з думкамі-меркаваньнямі, папрокамі-дакорамі, паведамленьнямі пра Вашае маскоўскае жыццё. Толькі дарма Вы ўгледзелі іронію ў маім лісьце наконт Масквы, яе (іроніі) там не было, можа быць проста ў легкаватым тоне аб тым было напісана і ўсё. Наконт Пастэрнака згодзен – учынак ганебны такі ж, як і фініш усей гэтай справы, не зразумела толькі, з якой наіўнай надзеяй на надрукаваньне прапанаваў ён свайго «доктара»³⁸ ў маскоўскія часопісы, калі раман, як сьведчаць новамірцы, такога шкоднага антысавецкага накіраваньня. «Братъев Ершовых»,³⁹ думаю, абараняць ня варта – гэта ня твор мастацкай літаратуры, а кан'юктурная падзелка, далёкая ад праўды жыцця і знамянальная толькі тым, што зьявілася вехай, ад якой зноў пачынаецца кірунак да лакіроўкі. Усё там выдуманнае, сачыненнае, так можна пісаць, ня ведаючы жыцця, грэбуючы ім, але затое добра ведаючы ўсе кіруючыя ўстаноўкі па гэтаму пытаньню. Такія творы будзе хваліць начальства, крытыка, толькі чытач наўрад ці пахваліць. Жыццё — складаная штукавіна і часта неўпрыцям ідзе сваім кірункам, хоць іншым здаецца, што яно разьвіваецца па некім вызначаных законах. Літаратару лёгка схібіць, калі ён, узяўшыся як найвышэй для большага кругагляду-ахопу, пачне з упэўненым выглядам маляваць і тлумачыць гістарычныя павароты, ад якіх у часе яго аддзяляюць найбольш 2 гады.

Што мне паведаміць пра сябе? Пішу зараз мала. У галаве, у душы нашу, здаецца, шмат, многае бракуюю, хачу нечага шчырага і значнага, але ўсё не атрымліваецца па розных прычынах. Пісаць якую аднадзёнку нікому не цікавую не хочацца. Тым, што напісана, не задаволены, усё нешта ня тое, мала майстэрства, відаць, і таленту.

Пра Савіцкага⁴⁰ чуў, што-колечы чытаў, у тым ліку і аповесьць з «Маладосці». Некалі І.Грамовіч ляў разам нашыя аповесьці, пасля чаго я сваю забраў, а яго вось засталася і надрукавалі. Ён жа наш зямляк і амаль равесьнік мне – перадавайце маё яму прывітаньне.

Паслаў што-колечы з часопісаў. Доўга чакаў «Маладосці», ды так і не дачакаўся – паслаў рэдакцыйны, паціху ўзяты з рэдактарскага стала.

Пішыце, Еўдакія Якаўлеўна!

З прывітаньнем і добрымі пажаданьнямі

³⁶ Канэ Юлія (н. 1931) – крытык, літаратуразнаўца, перакладчык.

³⁷ Кочатаў Усевалад (1912 – 1973) – рускі пісьменнік.

³⁸ Раман Б. Пастэрнака «Доктар Жывага» (1957).

³⁹ Раман У. Кочатава.

18 лістапада 58 г. Васіль.

16 студзеня 59 г.

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна!

Я ўжо як толькі ня лаю сябе за ўсю маю няветлівасць да Вас. Неяк перад Новым яшчэ годам зьбіраўся ўсё напісаць ды тут навалілася спраў, клопатаў, так і не сабраўся на падрабязнае пісьмо. Паслаў картку і то яна праз тыдзень вярнулася назад «за няправільнасцю адраса». Вось, думаю, ліха яшчэ ў маю і без таго зусім не дадатную рэпутацыю.

Жыву я па адвечных прынцыпах правінцыі – ціха, глуха, нецікава. Сам у сабе. Можна і добра гэта ў сэнсе абставін для творчасці, але затое ўсё толькі з сябе. Зьне, збоку, з жырцы ад таварышаў ня шмат возьмеш. Зранку і да абеда ўсё настройваюся на творчы лад, але, так і не настроіўшыся, абедаю і пачынаю чыноўную службу. Служба гэта ня горшая з усіх магчымых служб у газеце – хоць і патрабуе ўвагі, але вызваляе затое мозг ад затраты яго разумовай энергіі.

Усё ж калі-нікалі пішу. Ляжаць ужо два апавяданні, вылежваюцца, «даходзяць да кандыцыі». Трэба было б зьездзіць у Менск, падштурхнуць там што-колечы з літ[а-турных] спраў, але ўсё неяк ня выберуся – Абломаў не пускае. Відаць, з маёй дзелавай актыўнасцю прыдзецца дажыць да сёвай галавы раней, чым убачыць свой зборнік. Як падумаеш, якая гэта нудная валакіта да выданьня, ды якая пасья вывалачка ад крытыкаў, дык і рукі не ўзняюцца да працы. Здаецца, субардынацыя становіцца адзіным крытэрыем у літаратурнай крытыцы. І калі ты стаіш на самай першай прыступцы гэтае лесвіцы, то трымайся – ужо тыя, хто на версе, усыпяць табе.

У студзені ў мяне яшчэ адно «прыемнае заняцце» — па лініі ваенкамата прызвалі на зборы на месяц. Хаджу ў вайск[овую] часць пасья працы, і вечары праседжваю за ваеннымі навукамі. Вось і цяпер, слухаю лекцыю па тактыцы, якую нудна чытае адзін падпалкоўнік. Справы мінулыя, выкінутыя з галавы, а таму і не цікавыя ўжо.

«ЛіМ» стаў вельмі нуднай газецінай. Артыкулы аб літаратуры друкуюць рэдка, а калі і друкуюць, дык усё пра нашых масьцітых, а так болей рознае лухты. «Маладосць» ужо ня мае ніводнай аповесці, перабіваецца артыкуламі, нарысамі ды апавяданьнямі. (Дарэчы, прачытайце Науменку і Пташнікава – яны, вядома, выглядаюць арыстакратамі каля наўнага Быкава). А Краўчанка⁴! Ня ведаю, можа я і памыляюся, але я б так не хацеў бы пісаць. Няварта траціць столькі ўбраньня на жабрацкія калекі-ідзі, так я думаю.

Ну, а як Вашае жыццё?

Часам я зайздросчу Вам, часта непакоюся – як бы гэтае сталічнае жыццё, вучоба, увесь гэты акадэмічна-сьвецкі адрыў не падзейнічаў адмоўна на тую цудоўную дзяўчынку, якая праглядае ў Вашых цудоўных вершах. Усё ж Вы дзіця беларускіх прастораў, і тут Ваш талент і сіла. Ну, але, здаецца, Вы чалавек разумны і як-небудзь ня згубіце сябе.

Пасылаю вось літаратурныя часопісы 12-ыя нумары. Яны прыйшлі толькі ў сярэдзіне студзеня. Студзеньскіх яшчэ няма.

На тым заканчваю, жадаю Вам творчых і акадэмічных поспехаў і ўсялякага найшчаслівейшага шчасся.

З павагай В.Быкаў.

Пішыце, калі ласка, не крыўдуйце.

⁴⁰ Савіцкі Алесь (н. 1924) – празаік.

⁴¹ Краўчанка Усевалад (1915 – 1961) – празаік, драматург, перакладчык.

[студзень 1959]

Дарагая Дуся!

Як заўсёды, вінося за спазьненне – чакаў усё часопісаў, друкаваных навін, але марна. У гэтым месяцы ўсе, бадай, беларускія часопісы спазьніліся з выходам – яшчэ няма ні «Полымя», ні «Беларусі», ні «Малодосці». У «Малодосці» у мяне невялічкае апавяданьне і таму хацелася б дачакацца і пахваліцца Вам.

Жыву, як і раней. Ня дужа шпарка, ня дужа вясёла і мэтанакіравана. Патроху пішу апавяданьні, мару аб аповесці. Нядаўна быў у Гродне Асіпенка, размаўлялі аб тым-сім. У іх там новыя людзі – Пташнікаў (замест Науменкі), нехта прыйдзе на месца Грамовіча, які выбраны сакратаром партбюро Саюза (як, пэўна, ужо вядома Вам).

Выдавецкія справы ў мяне ўсе ляжаць бяз руху, чакаюць 60 года. Маскоўская «Юность» нічога нашага не надрукавала, ня ведаю, як «Смена». «Советский воин» в февралі печатае (як паведаміў Гарбачоў⁴²) маё апавяданьне. Апрача таго, казаў Брыль, украінскае «Дняпро» таксама друкуе нешта маё.

Як Вы? Як вучоба? Вершы? Як маскоўскае жыццё? Пішыце.

Пішыце, не крыўдуйце за маўчанку, я такі – тугаваты на язык, што зробіш!

Усяго Вам найлепшага, дарагая Дуся!

Прывязджайце хутчэй у Беларусь – тут лепей – далібог!

З павагай Васіль Быкаў.

2 февраля 59 г.

Добры дзень, паважаная

Еўдакія Якаўлеўна!

Атрымаў Ваш ліст, як заўсёды хуткі і змястоўны. Дзякуй Вам за тую ўвагу, якую Вы аддаеце мне.

Ня дзеля таго, каб супакоіць Вас, а проста па шчырасці хачу сказаць Вам, што ня варта вельмі крыўдаваць на менскіх таварашаў за тых іх петушыных наскокі. Крыўдна, вядома, але калі ўспомніць, у якіх памерах у нашыя дні вытвараецца і спажываецца гэтая крытыка, дык стане ясна, што ўберагчыся ад яе ў літаратуры могуць толькі «бязгрэшныя», што стаяць на самым Парнасе. А вядома, што тых, якія толькі яшчэ ўзбіраюцца па яго схілах, усякі, хто вышэй, можа піхнуць зверху. Каго ж будзе крытыкаваць Бярозкін⁴³ або Герцовіч⁴⁴? Ня Танка ж і не Куляшова, не Крапіву або Броўку. Там будуць адны выхваленні, хоць думкі могуць быць і адваротныя. Кулакоўскага, пакуль ён быў рэдактарам, ухвалялі на ўсе лады, а як толькі чалавек трапіў у няміласць⁴⁵, дык такія шакалы, як Герцовіч, адразу адчулі спажыву і пасьпяшаліся дабіць. Некаторая частка нашых крытыкаў – уяўляецца мне нібы тая аўчаркі ў немцаў, з якімі яны вылаўлівалі партызан. Мне здаецца, што наша крытыка – гэта самае ганебнае, што ёсць у сучаснай нашай літаратуры. Дык ці варта крыўдзіцца на якога там Бярозкіна?

Вось мае думкі, але іх, вядома, не выкажаш на зьездзе. Ды і ня трэба. Там будуць гаварыць пра сувязь літаратуры з жыццём (трэба разумець – з клопатамі кіраўніцтва), пра тое, што пісьменьнікі ў даўгу перад народамі, бо няма ніводнага твору пра кукурузаводаў, мала пра трыццацітысячнікаў, не адлюстраваныя гераічныя справы рабочага класа і г.д. Будуць запэўнены, што літаратары зробіць усё, апраўдаюць давер і г.д.

⁴² Гарбачоў Міхась (1921 - 1981) – рускі перакладчык.

⁴³ Бярозкін Рыгор (1918 – 1981) – крытык.

⁴⁴ Герцовіч Якаў (1909 - 1976) – крытык.

⁴⁵ У 1958 годзе А. Кулакоўскі зняты з пасады галоўнага рэдактара за сатыру ў апавесці «Дабрасельцы».

У мяне жыцьцё аднастайнае. У «Маладосці» друкавацца стала вельмі цяжка, бяруць толькі абсалютна выразныя ў ідэі, прамалінейныя як плакат творы-агіткі, іншыя бракуюць. Адзін мой расказ забракавалі, бо ён толькі на 75% агітка, відаць, забракуюць і другі, у якім геранія толькі домработніца, а зусім не даярка і не якая механізатарша. Загадвае цяпер там прозай Пташнікаў, якога я не люблю таксама як і яго пустапарожняй творчасці. Асіпенка намесьнік рэд[актара], кажуць таму, што своечасова зьбегаў у ЦК (пасля «Дабрасельцаў» Кулак[оўска]га і першым прызнаў памылкі. У Саюз мяне прынялі ў студзені, так увогуле даволі аднадушна, хоць мне ад гэтых прыёмаў, асаюзыніваньня трошкі моташна на душы. Там жа, дарэчы, пры абмеркаваньні выдавецкага плана на 59 г. Вялюгін⁴⁶ выступіў супраць Вашай паэмы «Маці і сын», маўляў, слабая і г.д. Вось Вашая сімпатыя!

Дарагая Дуся! Увогуле нічога. Як казаў мой адзін герой збракаванага твору – хоць трудна, а жыць трэба. Нам патрэбен аптымізм цераз край, на мяне кажуць – песіміст, але дзе ж той аптымізм? Хіба толькі ў велічных планах.

Бывайце здаровы, да хуткай сустрэчы на зьездзе.

З прывітаньнем В.Быкаў.

10 красав[іка] 59 г.

Добры дзень, шаноўная

Еўдакія Якаўлеўна!

Як заўсёды, бадай, прамарудзіў я з гэтым лістом да Вас. Неяк так павялося зараз, што адолелі мяне розныя дробязныя справы, проста, як кажуць, здыхацца некалі. І пісаць некалі, і чытаць таксама. Увесь дзень мітусішся, а карысьці з камарыны нос. За ўсю зіму напісаў тры невялікія апавяданьні, ніяк не раскачаюся на аповесць. Надрукаваць жа нічога не ўдалося, з усіх выданьняў вярнулі мае творы – усё ня тая ідэйнасьць, то шмат хібаў, то песімістычна, то ня час для таго-сяго.

Нешта наклёўваецца ў «Дружбе народов», але я ўжо нешта пачаў ня верыць паважанаму нашаму масквічу Міхасю Гарбачову. Усюды, дзе ён ня стукаўся з маімі творами, нават пасля станоўчых аб'яцанак – урэшце нічога.

Як там Вы, вучоба, жыцьцё і г.д.? Тут што-колечы надрукавана Ваша і пра Вас, высылаю вось, калі хто ўжо не прыслаў раней.

У Беларусі марудна, але набліжаецца лета. Сьнегу ўжо нідзе няма, але неба хмарнае, сонца бывае рэдка, ветрана, сьцюдзёна.

На тым бывайце здаровы, жадаю Вам усіх, самых лепшых даброт ў жыцьці – далёкі Васіль.

Прывітаньне Уладзіміру К[араткеві]чу.

20 сакавіка 1960 г.

Паважаная Еўдакія Якаўлеўна!

Не падумайце, што я такі ўжо ваўкалак, што цураюся сваіх землякоў і знаёмых. Зусім не такі я, і ніколі ў маёй душы не знікала цёплая і ціхая прыветнасьць да Вас, але жыцьцё часам паварочваецца сваім вельмі ўжо прыкрым банальным бокам, і чалавек мусіць саступіць. Вашыя пісьмы ненарокам трапілі да таго, да каго ім ня сьлед бы трапляць, і з таго поваду былі непрыемныя сутычкі. Было нават заяўлена, што і Вы там, у Маскве, не застанецца бяз нейкага пісьмовага папроку, дык я ўжо падумаў, каб адчапіцца і ня даць патрывожыць далёкага чалавека, змаўчаць трохі. А то бяз даў прычыны набраліся б згрызоты ўдваіх. Ну, але цяпер, я думаю, усё гэта мінулася.

У астатнім жыцьцё даволі шпарка коціць да свайго фінішу, мільгае час, і ўсё меней радасьці трапляецца на дарозе яго. Тое, што яшчэ ўчора вабіла, сёньня – ўжо

⁴⁶ Вялюгін Анато́ль (1923 – 1994) – паэт, кінадраматург, перакладчык.

шэрая надзённасьць, ды і ў заўтрашнім – не відно нічога сапраўды вартага працы, пакут, натхнення. Ня ведаю, як там у Вас, у сталіцы, у асяроддзі літаратурных вундэркіндаў, у нас жа, у правінцыі, такі вывад непазьбежны. Зрэшты, кожнаму сваё. Нічога ў жыцці не даецца, кожны нясе сам у сабе ўсё – і радасьць, і гора, і благое, і добрае. Гэта ўжо Рэмарк. Трошкі сумнавата прызнаваць тое, але сапраўды наш дух і наш час лепей за ўсіх і больш шчыра за ўсіх разумее і выказвае Рэмарк. Нашы ж літаратары – многія – у параўнаньні з ім проста лакеі ў банкірскім доме. У тым ліку і Ваш зямляк, ад чаго ён пакутуе, кідаецца, не знаходзіць і зноў пакутуе.

Год назад напісаў аповесць на тэму вайны, нядаўна надрукавала яе «Маладосць»⁴⁷ і цяпер бачу — ня тое. Ня тое і ня так. Ужо з паўгода не пішу нічога, усё шукаю, думаю, але канцы з канцамі ніяк ня сходзяцца, а без таго нічога ня зробіш у літаратуры. Праз месяц, відаць, выйдзе зборнік, на выдавецтва не крыўджуся, усё, што даў, уключылі, нічога ня выкінулі, рэдактар Дамашэвіч⁴⁸ даволі чула паставіўся, правіў з душой, але зноў адчуваю, трэба б што-колечы выкінуць. Калі ўжо самому не цікава, то наўрад ці будзе цікава чытачу.

У Менску бываю рэдка, зборнік цалкам аддаў на водгук выдавецтву, хай робяць, што хочуць і калі хочуць. Неяк так атрымліваецца нязладна ў жыцці, што кожная радасьць памірае раней, чым пасьпее нарадзіцца. Ня ведаю, што гэта – якая хворасьць, ці старасьць. Усё сваё надрукаванае я не чытаю, няма сілы прымусіць сябе прачытаць, здаецца, калі зробіш гэта, дык узьненавідзіш сябе і ўжо болей ня возьмеш у рукі пяро.

Вось гэта тое, што датычыць душы. Зьнешне ўсё добра, працую на ранейшай пасадзе – з 10 [адзін] раніцы да 7 вечара – поўная аддача ўсіх сіл на блага Радзімы. Чытаю што-колечы, але мала, больш мемуараў і заходніх. Сваёй, беларускай прозы (сучаснай) чытаць немагчыма, нават найлепшых аўтараў (Шамякін і др.).

Ну, а як вы там? Карпюк часам прыязджае, але з ім не разгамонішся. Маўчун. Чым жывяць, якія подзвігі здзейсьніць марыце? На тым бываюць здаровы і шчаслівы. Пішыце, не крыўдуйце – самая вялікая крыўда на мяне – гэта ад самога сябе і ніхто мяне не пакарае так строга, як я сам. Мае творы? Неўзабаве, відаць, выйдзе зборнік, тады я ўжо прышлю – там усё. З усім найлепшым да Вас. Васіль.

Прывітаньне нашым – Уладзіміру і Аляксею⁴⁹.

10.9.60 г.

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна!

Атрымаў Ваша пісьмо і вялікае за яго дзякуй. Рады, што ўрэшце Вы прыбыліся да службы, мо' гэта і не зусім задавальняе, але што ж. Відаць, у наш час (як дарэчы і ў іншыя часы) мастацтва ня дужа корміць яго стваральнікаў, куды лепш – чыноўная служба. Тут ужо пэўна. Так вось і я пяць год з дня ў дзень аддаю трэць свайго жыцця таму, што не люблю і нават больш... Дзякуй за навіны і за клопат, хоць, можа, клопату і ня трэба было б, бо «Сабакі» мае – так сабе твор, ад няма чаго рабіць. Пісаўся для «Вожыка», але там нешта не спадабаўся, таксама, відаць з-за прэтэнцыйнай назвы.

Ну, а мы тут закапалі нашага Міхася Васілька, патужылі, пагаварылі ды й за будзённае. Трэба жыць! Але прыклад ягоны неадчэпным пытаньнем стаіць перад сумленьнем: як і дзеля чаго?

Чытаю газеты са штодзённымі справаздачамі з Рыгі⁵⁰ – няблага, відаць, прымаюць Вас там латышы, хоць увогуле марная і ня дужа разумная гэта забава. Ва ўсялякім разе – бескарысная.

⁴⁷ Аповесць В. Быкава «Жураўліны крык» надрукавана ў «Маладосці» за 1960 год у № 2.

⁴⁸ Дамашэвіч Уладзімір (н. 1928) – празаік.

⁴⁹ Караткевічу і Карпюку.

На пахаваньне прыязджалі да нас Скрыган, Астрэйка⁵¹ і Бажко⁵². Астрэйка паказаў мне, як у п'яным прабуджаецца чалавек, што сьпіць у цвярозым. Вось і «шкода» гарэлкі! Тыя ж, кім Міхась Васілёк ганарыўся і лічыў сынкамі, не ўшанавалі яго сваім прыездам – то прыёмы, то міжнародныя ваяжы – дзе тут да чалавека свайго! Крыўдна – і ня толькі яму.

Вось так. Прабачце, Дуся, за такі тон – ня дужа сьветла ў душы. Пішыце.
З павагай і шчырасьцю – Васіль.

18/1–62 г.

Шаноўная і шматпаважаная
зямлячка мая Еўдакія Якаўлеўна!

Прыняў усе Вашы папрокі мне з адным толькі пачуцьцём – заслужана! Можна сказаць яшчэ: замала, трэ́ больш. Сапраўды, чалавек я няўдзячны і трохі хамаваты, ну, але што зробіш! Бывае такая пара, што ня хочацца нікога і нічога. Ад самога сябе моташна.

Цяпер вось хварэю. Быў у Маскве, прыехаў і лёг. Відаць, не давядзецца зьездзіць і на пленум. Ну, але сыт па горла ад маскоўскага⁵³, набыўся там, наслухаўся, набураўся так, што доўга яшчэ, відаць, будзе сэрца біцца ня так, як трэба. З літаратурных навін такія: выйшаў «Крык»⁵⁴ у «СП», у абкарнаным, збэшчаным, схалтураным выглядзе. Перакладчыкі розныя, халтурылі як хто мог. Выдавалі цэлы год. Лепшыя апавяданьні ўключылі ня ўсе, рознае ж барахло сабралі да аднаго. Словам, радасьці ад яго мне было вельмі мала. Хіба ад вокладкі.

Новую рэч сапраўды напісаў. Улетку. Будзе ў № 2 «Маладосці». Зноў пра вайну. Гэтая ж аповесьць («Трэцяя ракета») пойдзе ў другім нумары «Дружбы народов». Па гэтай справе быў у Маскве. Рэдагавалі. Рэдагаваньне між іншым заключалася ў тым, каб адмоўных герояў перарабіць на дадатных. Па-трошку, па слоўцу, па абзацу вымусілі мяне зрабіць гэта, і цяпер я не чакаю, не хачу бачыць, не хачу чытаць гэты свой твор у гэтым праклятым часопісе. Пасьля таго, што мне давалося там перацяраць, гатовы да зямлі кланяцца ўсяму Белдзяржвыдавцтву, гэта ж усе там ангелы ў параўнаньні з В.А.Смірновым⁵⁵.

Вось такія мае «радасьці»...

А цяпер усё думаю: што рабіць? Быў бы старэйшы, пісаў бы пра рэвалюцыю, Леніна і грамадзянскую вайну. Быў бы калека – пайшоў бы начным вартаўніком. Ці можа аб'явіць сябе «псіхам» і падацца ў прыроду, як Лупсякоў⁵⁶? У літаратуры, здаецца, рабіць ужо няма чаго. Засталіся адны нарасы аб «маяках». (Дарэчы, навошта было Вам пісаць?..)

Ня ведаю, ці адчуваеце Вы тое, што ў мяне ўжо стала пытаньнем жыцьця, — відаць яшчэ не. У Вас загартоўка – парт[ыйна]-камс[амольская] – школа, курсы, і[нстыт]ут, словам – браня, у мяне яе няма.

Вось бачыце, я не напішу радаснага. Бо няма яго і не магу. А такое пісаць ці варта?

Вялікае прывітаньне Вашаму Алёшу і маці. Жывіце ў міры, сардэчнасьці і дружбе – гэта найбольшае ў наш час.

Васіль.

⁵⁰ Дэкада беларускай літаратуры ў Латвіі адбылася 2-13 верасьня 1960 г.

⁵¹ Астрэйка Анатоль (1911–1978) – паэт, перакладчык.

⁵² Бажко Алесь (н. 1918) – паэт, празаік, публіцыст.

⁵³ III Пленум праўленьня ССР СССР, прысвечаны задачам савецкай літаратуры ў сувязі з XXII зьездам Кампартыі, праходзіў у Маскве 22 – 23 сьнежня 1961 г.

⁵⁴ В. Быков «Журавлиный крик». Повесть и рассказы. М., 1961.

⁵⁵ В.А. Смірноў (1905 – ?) – рускі пісьменьнік, у 1960–65 рэдактар часопіса «Дружба народов».

⁵⁶ Лупсякоў Мікола (1919 – 1972) – празаік, перакладчык.

5/II—64 г.

Дарагая Еўдакія Якаўлеўна!

Тры разы прачытаў тваё пісьмо, спрабуючы зразумець даволі складаны сэнс і пранікнуць у заглыблены падтэкст, але, прызнаюся, удалося гэта мне не зусім. Ну, але паспрабую адказаць на ўсё ў такой меры, як я гэта зразумеў з твайго пісьма.

Мае адносіны да пэўнага пакаленьня? Я ня дужа схільны дзяліць на пакаленьні, хоць прызнаю некаторую істотную градацыю ў залежнасьці ад узросту і дагэтуль упэўнены, што шмат нашых сучасных бед ад таго, што многія пытаньні вырашаюцца тымі, хто ня мае маральнага права імі займацца з-за сваёй коснасьці, рэакцыйнасьці, прыхільнасьці да старых азіяцка-берыяўска-сталінскіх метадаў. Гэтых людзей даволі ва ўсіх сферах грамадскага жыцьця, яны з юнацтва пазбаўлены крытычнага пачатку ў адносінах да грамадства і за доўгае жыцьцё выхавалі ў сябе толькі адну якасьць – лакейскае імкненьне дагадзіць таму, хто з бізном. Сярод іншых падобных да гэтых сустракаецца менш, іншыя, ня ведаючы яшчэ як трэба, ужо добра засвоілі як ня трэба, і мне дорага гэтае іх разуменьне, я сам, калі можна так вызначыць, — такі. Што сярод іх таксама трапляюць розныя – я ведаю, подлае, нізкае, амаральнае жывучае ў чалавеку, тым больш, што яно ў дадатак да ўсяго яшчэ выходзіла ў ім доўгія гады. Асабліва добра выхаваўся лакей, трус, у якога толькі адзін клопат – пра сваю скуру, каб спакойней жылося і больш перападала матэрыяльных даброт. Прынцыпаў для яго няма. Іх замяняюць апошнія дырэктывы, якія б яны ні былі: берыяўскія, сталінскія ці наадварот – антыберыяўскія і антыкультуўскія. І таму, калі сярод тысяч сустракаецца адзін тыпу Валодзі К.⁵⁷, які ня хоча скарыцца перастраховачным патрабаваньням чыноўнікаў, якім, па сутнасьці, пляваць на літаратуру, на гісторыю, на народ, якім абы ня страціць давер начальства – я за Валодзю і яго стойкасьць нават тады, калі ён можа не ва ўсім правы. Гэта ў наш час доблесць ня меншая, чым у час вайны закрыць сабой амбразуру – не пагадзіцца, верыць да канца ў нешта сьвятое, ахвяраваць самым вялікім, што ёсьць асабіста ў мастака – сваім творам. І гэта ня пыха, Дуся, гэта доблесць, дарэчы дужа рэдкая ў наш час. Што датычыць Тышлера⁵⁸ і «Птушак»⁵⁹, дык я скажу вось што: подласць чалавечая, нізкасьць, эгаізм – катэгорыі агульначалавечыя, яны ўласцівы людзям многіх сацыяльных фармацый (калі не сказаць усіх), ня трэба думаць, як гэта нам у свой час унушылі, што мы — анёлы, а немцы — сволачы. Я глыбока ўпэўнены, што сволачаў і ў нас было ня меней (калі ўзяць вайну), чымсьці ў немцаў. Другая справа, што ў нас гэты сволач заганяўся ўнутр чалавека, трымаўся там страхам перад законам (трыбуналам), а нямецкі фашызм выпусціў яго на волю. Калі б было інакш, дык як жа тады растлумачыць і зразумець той факт, што 1/3 усяго насельніцтва Германіі (цяперашняя ГДР) аказалася такой ляяльнай, паўступала ў Кампартыю і будзе камунізм. Хіба падзел Германіі па Потсдамскаму пагадненьню механічна аддзяліў добрых немцаў ад блягіх? Хіба тыя, што цяпер лічаць сябе камуністамі, ня ўдзельнічалі ў вайне, не стралялі ў савецкіх салдат? Відаць, на гэтае пытаньне, трэба зірнуць шырэй, ня вузка-утылітарна, не з пазіцыі калгаснага прапагандыста, а з пазіцыі гуманіста без *прилагательных*. І трэба збліжаць людзей, знаёміць іх, асабліва ўсход і захад, пераконваць іх у добразычлівасьці адзін да аднаго, знаходзіць, адкрываць тое, што іх збліжае, а не разьдзяляе, бо прорва гэтага разьдзелу і так ужо амаль катастрофічная.

Цяпер пра сябе. Я не юнак (ужо 40), добра разумею цану ўсялякага т.зв. посьпеху, цалкам згодны з табой, калі ты пішаш пра грэбень хваль і інш.. Лічу, што ёсьць многа твораў у рус[кай] літаратуры аб вайне, лепшых і больш вартых за мае, тым больш,

⁵⁷ Караткевіч Уладзімір.

⁵⁸ В. Тышлер – нямецкі вучоны, які ў 1955 годзе сфармуляваў прынцып эквівалентнасьці ў экалогіі.

⁵⁹ Відаць, маецца на ўвазе раман Я. Брыля «Птушкі і гнёзды».

што не лічу сябе ні мудрым, ні таленавітым. Хочацца толькі праўды ў жыцці і літаратуры. Ведаю, прадчуваю, ты скажаш, якой праўды, праўда – паняцце класавае і т.д. Я скажу: прызнання хоць бы той праўды, якая ўжо мазоліць вочы: заняпад вёскі, нацыянальная дэгенерацыя, адкрытая русіфікацыя... Гэта ёсць, гэта хвалюе, гэта ўрэшце падсякае сук, на якім усе мы сядзім. Хочацца думаць, што твае, Дуся, пазітыўныя схільнасці не зайшлі так далёка, каб не заўважаць гэтага. У разумныя некаторыя асоб у Мінску я магу памыліцца, бо дрэнна ведаю іх асабіста, мала сустракаюся, магчыма, што каго-колечы з нявартых нікчэмнікаў прымаю за сяброў – гэта я дапускаюся. У гэтым сэнсе, магчыма, я памыліўся ў сваім выступленні ў дыскусіі. Агульныя ж яго канцэпцыі – маё перакананне, і я гатовы паўтарыць іх хоць бы і зараз.

А табе, Дуся, жадаю толькі добрага, можа быць крышачку шырэй глянуць наўкола, далей ад вашага пісьменьніцкага дома. І радасці ў сям’і, ля Дзімы – гэта сапраўды вартае і безабманнае.

З пашанай – Васіль.

Дуся!

Здаецца, я перастаў разумець, аб чым гаворка. Быццам і спрачацца няма чаго, бо абое амаль пра адно і тое ж. Калі так, дык і добра, і згода.

Праўда ж?

З прывітаньнем – Васіль.

Дзякую за карткі – вельмі прыемна і радасна за такую шчаслівую маці.

19/II—64 г.

[21.10.1964]

Паважаная Еўдакія Якаўлеўна!

Прашу прабачэння, я тут некаторы час адсутнічаў, і пісьму давялося мяне пачакаць. Што датычыць маёй «вялікасьці», дык гэта я разумею як жарт ня болей. У наш час даныя для вялікасьці зусім ня тыя, якімі я валодаю. Проста я правінцыял – ня болей. А наконт нечага, што я зрабіў – не разумею. Што такое? І пра Асіпенку? Была нейкая напаяжартоўная фраза. Але якая, я цяпер і не прыпамятаю. Думаю, што нейкая драбязя. Ці варта ёй надаваць значэнне?

Дзелавое пытаньне я разумею, але, мне здаецца, рабіць гэта ня варта. Ня варта гэтым вензелем дражніць каго-небудзь. Добрыя вершы, на мой погляд, і без дапісак кепскімі ня зрабляцца.

Фота ў мяне проста няма цяпер прыдатнага для такой справы. Усё няўдаліны непрыгожыя. Зьбіраюся (даўно!) сфатаграфавашца ў майстэрні. Можа калі зьбяруся.

Настрой – пархаты. Прычын для таго болей чым багата. Прашу і за гэта прабачыць.

З прывітаньнем Васіль.

Дуся,

прашу прабачыць,

я доўга ня меў кніжак. У Менску гэтыя дні ня быў, а ў нас пакуль дачакаўся. Кніжка⁶⁰ наогул дрэнны, няма чым хваліцца, асабліва дарыць, выгляд самы правінцыянальны. Як і аўтар. Але што паробіш! Супраць Матузава⁶¹ – нічога. Мушу сьцяць зубы.

Чытаю твае вершы. Добра! Малайчына! Без сенсацый роўна і моцна! (Толькі адзін – у «ЛіМе» не спадабаўся, даруй за шчырасць).

Жадаю ўсялякага шчасся і добрасьці

8/XII—64 г. Васіль Б.

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна!

Дзякуй вялікае за пісьмо, такое па-сяброўску добрае і дзелавое. Толькі, на жаль, я не магу пакарыстацца прапановай выехаць у народ дзеля прапаганды, папулярна-зацы і г.д. Увогуле да гэтай справы я адношуся нецярыма, бо бачу тут бяздушную бюракратыю, якая за шмат год набіла руку на правядзеньні мерапрыемстваў, у якіх сустрэчы з пісьменьнікамі займаюць, мусіць, самае апошняе месца (пасля лектараў-антырэлігійнікаў). Вядома, людзям карціць паглядзець, але я не футбаліст, не гімназіёр, не начальнік таксама, казаць мне ім няма чаго, а калі яны цікавіцца літаратурай, дык хай чытаюць яе. У даным выпадку мы патыкаем самым бясхітрасным мужыцкім жаданьням: абы паглядзець – хоць на бойку, п'янку, або пісьменьніка. Да таго ж у мяне і няма часу – толькі вось прыехаў з Каўказу, дзе здымаецца «Балада», і зноў трэба ехаць туды ж.

А за зборнік я пращу прабачэньня, тут я вінаваты, бо сьвін. Спачатку не адпісваў, бо хацеў прачытаць, а пасля, прачытаўшы, проста закруціўся ў справах, паездках і г. д. Таму — спазнелае маё «дзякуй» і некалькі меркаваньняў. Увогуле зборнічак⁶² вельмі сімпатычны, шмат добрых лірычных, душэўных вершаў, з якіх мне асабліва спадабаўся «Магілёўская шаша» (здаецца так называецца). Гэта маленькі чуд. І каб у нас не такая счарсыцьвеляя была крытыка, якая павінна была б заўважыць яго і аб ім адным ужо напісаць артыкул. Дзе-нідзе ёсьць, праўда, строфы (і радкі), якія мне асабіста не падабаюцца (гэта там, дзе ў пэзію ўрываецца газета і дзе замест Е. Лось вершамі пачынае гаварыць сакратар райкома (гаркома). Мне здаецца, што гэта да твару Броўку-Глебку, а не Е. Лось. На шчасьце, такіх мясцін не багата і ўвогуле зборнік — амаль сапраўднае хараство.

На тым – мая падзяка і прабачэньні. Сяброўскі паклон тваім мужчынам.

З прывітаньнем Васіль.

1 жніўня [1965]

Р.С. Дзень як з Ушаччыны. Ідуць дажджы. Бабы носяць у посьцілках траву. Косяць «пайкі». Збажына яшчэ зялёная.

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна!

Прызнацца, я трохі здзіўлены тваёю паўторнаю просьбай, хоць і цалкам па-дзялю тваё зразумелае імкненьне надрукавацца. Але ж я так далёка ад Масквы, а ў «Літаратуры» ў мяне толькі шапачнае знаёмства і нават маіх асабістых рэчаў з нейкага часу гэтая тоўстая газета ня хоча друкаваць. Да таго ж, як гэта відаць з запіскі З. Б.⁶³, у цябе там болей прыцельскія адносіны, і няхай Зіна Б. не спасылаецца, як кажуць, на аб'ектыўныя прычыны. Праўда, многае залежыць ад Панкінай⁶⁴, але з гэтай дамай я не знаёмы, нават ня ведаю, як яна выглядае.

А за значок дзякуй – я не люблю значкоў і ніколі ніякіх не нашу. Навошта?

Наконт Сяргея Лось⁶⁵ – трэба падумаць.

На тым – усяго добрага, жадаю новых харошых вершаў.

З прывітаньнем Васіль Б.

9 мая 67 г.

⁶⁰ В. Быкаў «Альпійская балада». Аповесць. Мн. 1964.

⁶¹ Матузаў Захар – дырэктар Дзяржаўнага выдавецтва Беларусі.

⁶² Е. Лось, «Хараство». Лірыка. Мн., 1965.

⁶³ Асоба ня высветленая.

[25.07.67]

Шаноўная Еўдакія Якаўлеўна!

Дзякуй вялікае за кніжку⁶⁶ і за памяць. Выдадзена вельмі хораша, з густам, на добрай паперы. Вершы пагартаў, з прыемнасьцю пачытаў знаёмыя словы, назвы нашых мясьцін. Паэзія Еўдакіі Лось, як заўжды, на выдатным узроўні. Добра, Дуся! Трымаць так і далей.

А я — трохкі пішу. Але мала. Няма настрою. А далей – пажывем, пабачым.

З павагай і найлепшымі пажаданьнямі

В.Быкаў.

[1968]

Дуся, са сьвятам!

Хай добра жывецца, здаровіцца, пішацца і шчасьціць! І не гнявіцца, не сярдуецца, не сумуецца.

Цёплага сонца табе ў гэты веснавы дзень.

В.Б.

Прывітаньне, Еўдакія Якаўлеўна!

Дасылаю тры старонкі, якія абяцаў. Тут тое-сёе пра чалавека, які варты тамоў. Таму вельмі прашу паставіцца належна да кожнага слова. У выпадку якой-дзе нязгоды, артыкул зьняць і не друкаваць.

Усяго найлепшага.

З прывітаньнем – Васіль Б.

14.VI.73 г.

[Без даты]

Шаноўная Зямлячка!

Адразу ж выконваю тваю просьбу – высылаю патрэбнае. Гэта з кніжкі, выдадзенай самім музеем, так што, спадзяюся, усё правільна. Жалезна!

Меч вялізнага памеру, метры паўтара ў даўжыню, з няроўным, хвалістым лязом і двухручнай рукаяткай.

Пішы і дай бог удачы.

З павагай-пашанай

В.

⁶⁴ Асоба ня высьветленая.

⁶⁵ Лось Сяргей – брат Е. Лось, які загінуў у Вялікую Айчыную вайну.

⁶⁶ Е. Лось «Яснавокія мальвы». Вершы. Мн., 1967.